DOI:10.33431/belgi.648255 **Araştırma Makalesi/**Research Article

19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA SİNOP VAROŞ MAHALLESİ YANGINLARI VE YAPILAN SOSYAL YARDIMLAR

THE FIRES Of SINOP VAROS DISTRICT AND THE SOCIAL BENEFITS FROM 19th CENTURY TILL 20th CENTURY

Cenk DEMİR*

Geliş Tarihi/Received: 18.11.2019 **Kabul Tarihi/Accepted:**29.12.2019

DEMİR, Cenk, (2020), "19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Sinop Varoş Mahallesi Yangınları ve Yapılan Sosyal Yardımlar", Belgi Dergisi, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2020/I, ss. 2038-2067.

Öz

Osmanlı döneminde payitaht İstanbul ve taşrada sıklıkla yangın felaketleri yaşanmıştır. Büyümesi önlenemeyen yangın vakaları ise geniş çaplı zararlara yol açmıştır. Bu türden hadiseler Sinop'ta da acı bir şekilde tecrübe edilmiştir. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli dönemlerde meydana gelen yangın olayları, Sinop'un mimari dokusuna zarar verdiği gibi ticarî ve sosyal hayatına da ağır bir darbe vurmuştur.

Bu çalışma, Sinop yarımadasının güneydoğu cihetine kurulmuş olan ve nüfusunun geneli Rumlardan oluşan Varoş Mahallesi'nde yaşanan 1889, 1895 ve 1917 yangınları üzerine temellendirilmiştir. Bu kapsamda söz konusu yangınların çıkış nedenleri, yangın tahribatlarının boyutu ve sonrasında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Çalışmada, Osmanlı arşiv vesikaları, TBMM zabıt ceridleri ve Kastamonu Vilayet Gazetesi'nin ilgili nüshaları ile çeşitli araştırma ve inceleme eserlerinden istifade edilmiştir. Varoş Mahallesi yangınları çerçevesinde ve ortaya konulan bulgulardan hareketle, bir kentin sosyal yapısına ve mimari dokusuna ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yangın, Sosyal Yardım, Sinop, Varoş, 19. Yüzyıl, 20. Yüzyıl, Karadeniz.*

Abstract

Fire disasters were frequently experienced in the capital city Istanbul and the provinces during the Ottoman period. Cases of fire where its growth could not be prevented have caused extensive damages. Such incidents have been painfully experienced in Sinop. Particularly since the second half of the 19th century, the fire events that took place in various periods damaged the architectural texture of Sinop and gave a heavy blow to the commercial and social life.

This study is based on the 1889, 1895 and 1917 fires in the Varos distirict, which is composed of Greeks whose population was established in the southeastern region of Sinop peninsula. In this context, the reasons for the emergence of these fires, the extent of the fire destruction and subsequent developments are discussed. In this study, the Ottoman archive documents, the proceedings of the Grand National Assembly of Turkey and the relevant copies of the Kastamonu Vilayet Newspaper and various research and examination works were utilized.

Keywords: *Fire, Social Benefit, Sinop, Suburb, 19th Century, 20th Century, Blacksea.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cenkdemir@sinop.edu.tr, (orcid.org/0000-0003-4075-6251)

Bahr-i Siyah'ın baht-ı siyah kenti Sinop

Giriş

Şehir ya da başka bir ifadeyle kent kavramı, tarımsal olmayan üretimlerin yapıldığı, tüm üretim kollarının denetlendiği, dağıtımının koordine edildiği, büyüklük, yoğunluk, çeşitlilik ve bütünleşme düzeylerine ulaşmış yerleşim yerleri şeklinde tanımlanabilir.[1] Bu yaşam alanları, kendine has özellikleri ile birlikte zaman içerisinde bir kent kimliği oluştururken kent bireyleri arasında da toplumsal bir bellek meydana getirir. Söz konusu belleğin oluşmasında ise o kente dair bilinçli biriktirilen olaylar, mekânlar, kişiler ve benzeri pek çok unsur etkili olur.[2] Kent belleği vakalar üzerinden okunduğunda, bir şehrin işgali ya da kurtuluşu, tarihe damgasını vuran bir anı veya geçirdiği çeşitli doğal afetler gibi birçok acı ya da tatlı olay bu sınırlamanın dâhilinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla kentte yaşanan büyük bir yangın faciası da o kentin mekânsal değerlerini yok ederken kolektif hafızasında da derin izler bırakabilir.

Bu bağlamda Osmanlı Devleti döneminde başkent İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde meydana gelen yangın[3] hadiselerinin, çeşitli tarihi kaynaklarda ve hafızalarda yer ettiği görülmektedir.[4] Büyük yıkımlara yol açan bu yangınları önlemek adına 1720'de İstanbul'da *Tulumbacı Ocağı* kurulmuş ve böylelikle Osmanlı'da örgütlü itfaiye teşkilatının temeli atılmıştır. Ancak Anadolu kentlerinde örgütlü itfaiyelerin oluşumu daha geç gerçekleşmiştir. Öyle ki XIX. yüzyılın başlarında Anadolu coğrafyasında hala geleneksel yöntemler ile yangınla mücadele ediliyordu. Tanzimat'tan sonra ise taşra idarelerine de itfaiye hizmetleri götürülmeye başlanmıştır.[5] 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Anadolu'da yaygınlaşmaya başlayan itfaiye teşkilatı özellikle büyük kentlerde tesis

1 İlhan Tekeli, "Kentleşmenin Tanımı ve Kentleşmeye İlişkin Kavramlar", *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, İlhan Tekeli Toplu Eserleri-20, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 20.

2 Tülin Selvi Ünlü, "Kent Kimliğinin Oluşmasında Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği", *Planlama Dergisi*, C. 27, S. 1, 2017, s. 77.

3 Osmanlı dönemi yazı dilinde *yangın* kelimesi yerine *harîk* ifadesi kullanılmaktaydı. Aynı şekilde yangın mağdurlarını ifade etmek için ise resmî vesikalarda *yangına uğramış*, *yangından musâb/yakalanmış* anlamlarına gelen *harîkzedegân* sözcüğüne yer verilmiştir. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Haz. Raşit Gündoğdu vd., İdeal Kültür Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2014, s. 429.

4 Şehir tarihi çalışmaları kapsamında 19. ve 20. yüzyılın başlarında Anadolu'nun muhtelif yerlerinde meydana gelen yangın hadiseleri çeşitli araştırma ve inceleme eserinde ele alınmıştır. Son yirmi yıl (1999-2019) içinde kent yangınlarına dair yayınlanmış makalelerden bazıları ise şunlardır; Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı*, C. 5, Edt. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 687-699; Kemalettin Kuzucu, "1845 İzmir Yangını", *Toplumsal Tarih Dergisi*, C. 11, S. 62, 1999, ss. 20-25; Mehmet Yavuz Erler, "1870 Yılında Doğu Karadeniz'de Çıkan Yangın ve Etkileri", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 20, S. 31, 2000, ss. 209-218; Hüseyin Özgür, Sedat Azaklı, "Osmanlı'da Yangınlar ve İtfaiye Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 3, S. 1, 2001, ss. 153-172; Hüseyin Muşmal, "1867 Konya Çarşısı Yangını ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme Denemesi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 32, No. 1, 2008, ss. 97-116; Şerif Korkmaz, "Çanakkale'de Yangınlar (1836-1866), *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 29, S. 48, 2010, ss. 51-67; Biray Çakmak, "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Güz 2011, ss. 63-90; Talip Ayar, "Arşive Belgelerinde Mudurnu Yangınları (1888-1906)", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 14, S. 2, 2014, ss. 305-327; Cemal Sezer, "1893 Büyük Bolu Yangını", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 1, 2015, ss. 237-249; Merve Cemile Keyvanoğlu, "1870 Büyük Beyoğlu Yangını", *OTAM*, C. 41, Bahar 2017, ss. 169-190; Engin Çağman, "1874 Bandırma Yangının İktisadî ve Malî Sonuçları", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. Ek Sayı, Aralık 2017, ss. 63-77; Şerif Korkmaz, "Biga Yangınları ve Afet Yönetimi (1901-1904)", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 1, Mart 2018, ss. 511-536; Hüseyin Baha Öztunç, "20. Yüzyılın Başında Biga'da Yangın Afeti ve Sosyal Yardımlaşma", *Belleten*, C. 83, S. 293, Nisan 2018, ss. 295-333; Taylan Esin, "Korku, Felâket ve Şüphe: 1905 Edirne Yangını", *Kebikec*, S. 46, 2018, ss. 155-188; Mehmet Güneş, "XX. Yüzyıl Başlarında Afyonkarahisar'da Yaşanan Bir Felaket (1902 Yangını ve Yangınzedeler İçin Yapılan Yardımlar)", *History Studies*, C. 11, S. 4, 2019, ss. 1223-1241.

5 Kemalettin Kuzucu, "İtfaiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek-1, İstanbul, 2016, ss. 678-679.

edildi. Konumuzun odak noktası olan Sinop'ta da Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere 1850'lerin ortalarında itfaiye teşkilatının kurulduğu görülmektedir. Ancak ekipman yokluğundan kaynaklı sorunların olduğunu müşahede etmekteyiz.

Kuzey Anadolu'da yer alan ve Karadeniz'e kıyısı olan Sinop, birçok Anadolu kenti gibi yangın vakaları neticesinde ağır yıkıma maruz kalmış bir şehirdir. Gerek mimari açıdan ahşap yapılaşmanın kentte yaygın olması gerekse de şehrin kuzey rüzgarlarına açık ve sürekli rüzgarların yıl boyunca bölgede etkili oluşu, Sinop'ta sıklıkla yangınların yaşanmasına neden olmuştur. Yangın vakaları ise liman kenti olan Sinop'un ticarî hayatını, nüfus gelişimini ve kentin tarihi dokusunu derinden sarsmıştır. Özellikle 1853'te Çarlık Rusya'ya ait deniz kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen ve Türk tarih literatüründe *Sinop Baskını* olarak ifade edilen hadise, *Bahr-i Siyah*'ın yani Karadeniz'in kıyısına kurulmuş olan Sinop'un kent belleğinde kara bir talih olarak hatırlanmaktadır.

Kırım Savaşı sırasında Rusların, Sinop Limanı'na demirlemiş olan Osmanlı donanmasını yok etmek amacıyla 30 Kasım 1853'te gerçekleştirdiği bu harekât sonucunda, *Tâif* isimli vapur haricinde Osmanlı filosunda bulunan gemilerin tamamı imha oldu. Baskın sırasında Rus gemilerinden atılan top mermileri nedeniyle şehirde yaşanan yangın faciası da kentte büyük tahribata yol açtı. Türk gemilerinin tahrip edilmesini müteakiben şehir Ruslar tarafından topa tutuldu. Özellikle Sinop Kalesi'nin iç kısmında yer alan 2.500 haneli Türk mahallesi bombardıman neticesinde ağır hasara uğradı. Şehre düşen top mermileri ve humbaralar sonucu 5 Müslüman vefat etti. Ayrıca atılan patlayıcı maddelerin ve yağlı paçavraların etkisi ile çıkan yangın, süratle şehre yayıldı. Baskın sırasında Müslüman nüfusun büyük bir kısmının şehri terk etmiş olması ve yangına müdahale edecek kimselerin kalmaması da yangının yayılmasında etkili oldu. Yangın ile birlikte 7 mescit, 2 mektep, Müslüman ahaliye ait 170 dükkân ve 247 ev yandı. Yangın esnasında tarihi Sultan Alaaddin Camii'nin bir kısmı da tahribata uğradı. Ayrıca kale surlarının dışında yer alan ve Rum nüfusun yoğunlukta yaşadığı Varoş[6] Mahallesi'ndeki 50 dükkânın yanı sıra 40 ila 50 ev yandı. Bölgede bulunan Katolik Kilisesi de yangından büyük çapta etkilendi. Mahalleye düşen top mermileri ve ardından çıkan yangın nedeniyle 16 Hristiyan da yaşamını yitirirdi.[7] Fransız Vital Cuinet de Sinop baskını sırasında Müslüman mahallesi gibi Hristiyan mahallesinin de yangından etkilendiğinden bahseder. Cuinet'in verdiği bilgiye göre Varoş Mahallesi'nin önüne demirlemiş olan Osmanlı filosunun amiral gemisini batırmak için Rus gemilerinden atılan toplar aynı zamanda mahalledeki yerleşim yerlerine de isabet etmiş ve muhtelif yapılarda zarara sebep olmuştu. Ancak baskının ertesi gecesi hasar gören ve mühimmat dolu bir Türk gemisinin infilak etmesi ile birlikte etrafa dağılan parçalar sonucu Varoş Mahallesi'nde çıkan büyük yangın, daha geniş çaplı mal ve can kaybıyla sonuçlanmıştı. Cuinet'e göre baskının ilk ve ertesi günü yaşanan yangınlar neticesinde toplam 250 ev ile 100 dükkân yanarken 26 gayrimüslim de hayatını kaybetti.[8]

XIX. yüzyılda Sinop kent merkezinde çıkan yangınlar ve yangın söndürme malzemeleri ile ilgili olarak arşiv belgelerinden edinilen bir başka bilgi ise şehrin, 1850'lerde yangın ekipmanı konusunda yetersiz olduğudur. Örneğin 29 Aralık 1855'te Maliye Nezareti

6 *Varo*ş (شوراو): Macarca *Varos* kelimesinden türeyen bu kelime, şehrin kale dışında olan kısmı, şehrin kenar mahallesini ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 3, İstanbul, 1993, s. 584. Osmanlı arşiv vesikalarının genelinde ise Sinop'taki Hristiyan/Rum mahallesinin ismi *Varoş Mahallesi* olarak geçmektedir. Ancak bazı arşiv vesikalarında, ilgili mahallenin Rumca adı olan *Aya Yani* ismi de kullanılmıştır.

7 Besim Özcan, *Sinop Deniz Felaketi*, Deniz Basımevi, İstanbul, 2008, ss. 83-85.

8 Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie: Géographie Administrative, Statistique Descriptive et Raisonnée de L'asie-Mineure*, Edt. Ernest Leroux, C. 4, Paris, 1894, ss. 580-581.

tarafından Meclis-i Vâlâ'ya arz edilen yazıda, Sinop'ta ne yangın tulumbası ne de kanca ve balta gibi çeşitli yangın levazımatının bulunmadığı belirtilmekteydi. Ayrıca olası bir yangın evvelinde bu malzemelerin tedarik edilmesinin uygun olacağı vurgulanıyordu. Dolayısıyla masrafının mal sandığından karşılanmak üzere iki adet yangın tulumbası ile bir adet tulumba takımının Sinop'a gönderilmesi talep edilecekti. Tulumba teçhizatının toplam masrafı ise 2.200 kuruştu. Sinop'taki Müslüman ahaliden alınacak paralarla bu masraf karşılanabilirdi. Ancak 1853'te yaşanan facia nedeniyle ahali mağduriyet içerisindeydi. Bu nedenle söz konusu tulumbalarının imalâtı için gerekli paranın devlet hazinesinden karşılanması isteniyordu.[9] Bu talebin Meclis-i Vâlâ'da görüşülmesinden kısa bir süre sonra Sinop'a yangın tulumbaları ve malzemeleri gönderilmesi uygun görüldü.[10] Sinop'ta yangın tulumbası ve çeşitli yangın teçhizatının daha önceden olmadığına ve bu malzemelerin gönderilmesi hususundaki görüşten hareketle, 1856'dan itibaren Sinop'ta modern itfaiye teşkilatının temellerinin atıldığı düşünülebilir. Bununla birlikte evvelden var olup da 1853'teki yangın sırasında yanmış olmaları ya da yangından önce işlevselliklerini yitirmeleri de ihtimaller arasındadır.

Askerî, siyasî ve insanî boyutlarıyla elim bir vaka olan Sinop baskını ve yangın hadisesi, XIX. yüzyılda Sinop'un yaşadığı en büyük facia idi. Yine aynı asrın son çeyreğinde Sinop Sancağı dâhilinde gerçekleşen bir başka önemli yangın vakası ise 1882 Boyabat yangınıdır. Söz konusu yangın hadisesi, tahribatı açısından değerlendirildiğinde Sinop sancak merkezinde meydana gelen 1889, 1895 ve 1917 yangınları kadar büyük bir felaket olduğu anlaşılmaktadır. 20 Mayıs 1882 tarihli belgede ifade edildiği üzere, geceleyin Boyabat'ta çıkan yangın sonucunda han, kahvehane, birkaç cami ile 400'ü aşan dükkân ve hane kullanılamaz hale gelmiştir. Söz konusu olay sonrasında açıkta kalan zabit, asker ve ahali için Sinop veya Taşköprü üzerinden 50 adet çadırın acilen bölgeye sevk edilmesi isteniyordu.[11] 1882 yangınının ardından Boyabatlıların yaralarını sarmaya çalışan devlet yetkilileri tarafından yangınzedelerin binalarını inşa etmeleri için gereken kerestelerden gümrük resmî alınmamasına karar verildi. Söz konusu muafiyet ise bir sene geçerli olacaktı.[12] Bu türden vergi muafiyetleri devletin, yangın mahallerinde yaşayan ve zarara uğrayan ahalinin iktisadi sıkıntılarını azaltmak ve iskân sorunlarını bir an evvel çözümlemek adına başvurduğu yaygın bir uygulamaydı. Sinop'ta gerçekleşen daha sonraki yangınlarda da benzer uygulamalar söz konusu olacaktır.

1853 Sinop ve 1882 Boyabat yangınları XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sinop Sancağı dâhilinde yaşanan önemli yangın vakalarındandır. Ancak bu çalışma 1889, 1895 ve 1917'de Varoş Mahallesi yangınları ile çerçevelendirilmiştir. Araştırma sırasında 1889 ve 1895 yangınları hakkında müstakil bir çalışma yapılmadığı görüldü. 1917'de yaşanan Varoş Mahallesi yangınlarına ise Taylan Esin ve Zeliha Etöz'ün kaleminden çıkan *1916 Ankara Yangını-Felaketin Mantığı* kitabında değinilmiştir.[13] Yazarlara göre 1914-1918 yılları arasında Anadolu'nun çeşitli kentlerinde ve özelliklede Hristiyan mahallelerinde yaşanan yangın vakaları kasıtlı kundaklamalar neticesinde olmuştu. Kitabın temel savı, 1914-1918

9 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, MVL., 348/35, H.19.04.1272/M.29.12.1855.

10 Bir başka belgede, talep edilen yangın tulumbalarının ve malzemelerinin toplam bedeli 2.600 kuruş olarak verilmektedir. Bkz. *BOA*, İ.MVL, 347/15065, H.03.05.1272/M.11.01.1856.

11 *BOA*, Y.PRK.ASK., 12/40, H.01.07.1299/M.19.05.1882.

12 *BOA*, İ.ŞD., 60/3443, H.10.09.1299/M.26.07.1882; İ.ŞD., 62/3602, H.23.02.1300/M.03.01.1883.

13 Kitapta, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yılları arasında Amasya, Kastamonu, Tokat, Diyarbakır, Balıkesir'in ilçeleri Bandırma, Ayvalık ve Erdek, Edirne, Bursa, İzmit, Saimbeyli (eski adıyla Haçin)/Adana, Tire/İzmir, Ankara, Gelibolu/Çanakkale, Giresun'un Tirebolu ve Espiye ilçeleri, Fatih/İstanbul, Samsun'un merkezi ile Bafra ve Havza ilçelerinde muhtelif tarihlerde ve büyüklüklerde çıkan yangın olayları da ele alınmıştır. Taylan Esin, Zeliha Etöz, *1916 Ankara Yangını-Felaketin Mantığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 123-172.

dönemi yangınlarının savaş, tehcir ve iskânın yarattığı gerilimli bir dönemin tam ortasında yer aldığı ve bu özelliği ile gerek XIX. yüzyılın sonlarında gerekse de Millî Mücadele yıllarında yaşanan şehir yangınlarından ayrıldığı şeklindedir.[14] Çalışmada ele alınan 1917 Sinop Varoş Mahallesi yangınları her ne kadar resmî vesikalarda ihmalkârlık neticesinde çıktığı belirtilse de kitabın yazarları bu görüşten farklı olarak Anadolu'daki yangın vakaları ile Varoş Mahallesi yangınlarının arka planındaki düşüncenin örtüştüğü kanısındadır.[15] Bu kitaba eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan ve 1917'deki Varoş Mahallesi yayınlarına da değinen bir başka çalışma ise Mevlüt Kaya tarafından kaleme alınmıştır.[16] Kaya, çalışmasında Esin ve Etöz'ün T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden yararlandığı üç belge üzerinden Varoş Mahallesi yangınını sorgulamaktadır. Öncelikli olarak 25.12.1917 tarihli belgede etnik bir ibarenin olmadığını belirten Kaya, ki etnik bir ifade olmadığı konusunda haklıdır,[17] bu belirsizlikten bir etnik çıkarım yapılamayacağını ima etmektedir. Ayrıca kendisi, yazarların ellerinde herhangi bir belge olmaması nedeniyle bölgede kaç yangın olduğu hususunda şüpheye düştüklerine dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Kaya, Esin ve Etöz tarafından Sinop Varoş Mahallesi yangını ile ilgi verilen bilginin sonunda 1916'da Sinop Rumlarının tehcir edildiklerini vurgulayan cümle ile BOA kaynaklı belgelerin çeliştiğini ifade etmektedir. Ardından Dâhiliye Nezareti'nin 22.08.1918 tarihli belgesinde yangınzede ve ihtiyaç sahibi olup da 30.000 kuruş yardım edilecek Rumların kim olduğu sorusunu yöneltmektedir.[18]

Netice itibariyle ilk çalışma Osmanlı dönemine ait birkaç vesikadan hareketle bir sav ortaya koyarken ikinci çalışma ileri sürülen bu iddialara karşı bir argüman geliştirmeye çalışıp, Varoş Mahallesi yangınlarına açıklık getirmeye çalışmıştır. Ancak bu çalışmalarda, birkaç ay arayla iki kez gerçekleşen yangınların oluşum ve gelişim süreçleri mevcut arşiv vesikaları ile detaylandırılmamıştır. Aynı zamanda söz konusu yangın facialarıı ile ilişkili olarak yangınlardan önce gerçekleşen Sinop Rumlarının tehcir süreçlerine ve boşaltılan Rum evlerine Rus işgalinden kaçan Trabzon ve Rize gibi Doğu Karadeniz vilayetlerinden gelen Müslüman ahalinin yerleştirilmesine değinilmemiştir. Söz konusu iki kitabın da kaleme alınış amacı belki bahsedilen konulara değinmek olmayabilir. Ne var ki yukarıda ifade edilen hususlar göz ardı edildiği takdirde vaka ile ilgili konu bütünlüğü eksik kalmakta ve derinlemesine yorum yapma imkânı oluşmamaktadır. Dolayısıyla bu konular da göz önünde bulundurularak olay örgüsü hakkında bir değerlendirilme yapılması daha sağlıklı olacağı düşüncesiyle bu çalışma hazırlandı. Bu kapsamda gerek 1917'de gerekse de daha öncesinde Varoş Mahallesi'nde yaşanan yangın vakalarının çıkış nedenleri, oluşturdukları tahribatlar, yangın mağdurlarının yaralarını sarmak adına devlet ve ahalî tarafından yapılan yardımlar, destekler ve yangın mahallerinin yeniden tasarımına dair girişimler ise üzerinde durulan ana konular oldu.

14 Ayrıca kitapta, bahis konusu yangınların Hristiyan mahallelerde veya Hristiyan nüfusun yoğun yaşadığı yerleşimlerde çıktığına ve yangın ile tehcir tarihi arasındaki ilişkiye vurgu yapılmak istenmiştir. Esin, Etöz, *a.g.e.*, ss. 49, 57.

15 Esin, Etöz, *a.g.e.*, ss. 84-85.

16 Mevlüt Kaya, *Anadolu Yangınları ve Ermeni-Rum Tehciri: Felaketin Mantığı Kitabının Eleştirisi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.

17 Ancak her ne kadar Eylül ve Aralık 1917 yangınlarından önce Varoş Mahallesi'nin Rum sakinlerinin büyük bir çoğunluğu tehcir kapsamında bölgeyi terk etmiş olsa da bu mahalle, çeşitli Osmanlı arşiv vesikalarında veya seyahatnameler de sıklıkla belirtildiği üzere ağırlıklı olarak Rumlara ait gayrimenkul malların bulunduğu bir gayrimüslim mahallesiydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cenk Demir, "Sinop Rum Cemaatinin 19. Yüzyıldaki Sosyal Yapısı", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 27, Güz 2019, ss. 111-142.

18 Kaya, *a.g.e.*, s. 162. Daha önceden de ifade edildiği üzere Esin ve Etöz tarafından kaynak gösterilen 22.08.1918 tarihli belgede bir tarihlendirme hatası söz konusudur. Muhtemelen Kaya tarafından belgenin tarihine dair verilen bilginin güvenirliği test edilmemesi de yazarı yanılgıya düşürmüştür.

1- 1889 Yangını

1889'da Rum Varoş Mahallesi'nde çıkan yangın, aslında söz konusu mahallenin ileride yaşayacağı bir dizi yangınlar serisinin başlangıcı niteliğindedir. 1889'daki yangın sonucunda ilk belirlemelere göre 28'i ev ve 7'si dükkân olmak üzere toplam 35 yapı yandı. Yangının oluşturduğu hasar ise tahmini 3.000 liraydı. Yangına hızlı bir şekilde müdahale etmeye çalışan yerel makamlarca, yangın nedeniyle evlerini kaybedenler uygun mahallelere yerleştirilmiş, bir taraftan da ihtiyaç sahiplerine yardımlar dağıtılmıştı.[19]

Olayın gerçekleşmesinden beş gün sonra Kastamonu Vilayet Gazetesi, Sinop Varoş Mahallesi yangınını okuyucularıyla paylaşıyordu. Gazetenin 11 Şubat 1889 tarihli haberine göre 6 Şubat 1889 Çarşamba günü akşam saat 9:30 civarlarında Sinop Kasabası'nın Varoş Mahallesi'nde Varilci oğlu Kostantin'in hanesinde kazaen çıkan yangının, hızla etraftaki binalara sıçraması sonucu kentte önü alınamaz bir yangın hadisesi yaşanmıştı. Yanan mesken ve iş yeri adetine dair gazetede verilen sayılar ise resmî belgelerde belirtilen sayılar ile aynı olup, 28 hane ve 7 adet dükkânın yandığı şeklindeydi. Bu arada yangının çıktığı hanenin içindeki eşyalar tamamen yanarken etrafındaki hanelerde bulunan eşyaların bir kısmı, diğer hanelerin eşyalarının ise mahalle ahalisinin gayretleri ile tamamen tahliye edildiği belirtiliyordu. Gazetenin, Sinop Mutasarrıflığı'ndan edindiği bilgiye göre yangından dolayı mağdur olan fakir ve kimsesiz kişiler, barınmaları ve rahat etmeleri için sancak merkezindeki ve ona bağlı mahallerdeki elverişli yerlere yerleştirilmişti. Kısa bir süre içerisinde yangın mağdurlarına yardım edilmesi ve yardımların bunların koordineli bir şekilde dağıtılması için bir yardım komisyonu oluşturuldu. Vakit kaybetmeden çalışmalara başlayan yardım komisyonu, bir gün zarfında Sinop ahalisinden toplam 2.500 kuruş toplamayı başardı. Toplanan yardım paraları ilk aşamada çok fakir ve muhtaç olan 80 yangınzedeye dağıtıldı. Yangından zarar gören diğer kişiler içinse iane toplanmaya devam edildi.[20]

Yangın hadisesinin ardından kent ahalisinin yardım ve destekleri ile yanan evlerin yerine yenilerinin inşa edilmesine başlanıldı. Ancak yeniden ev yapmanın ağır bir maddi yükümlülüğü vardı. Dolayısıyla maddi destek arayışına giren Sinoplu yangınzede Rumlar, yapılarda kullanacakları kerestelerin orman ve gümrük vergisinden muaf tutulmalarını resmî makamlardan talep ettiler.[21] Rumların gümrük muafiyeti isteği çok geçmeden Meclis-i Vükelâ'da görüşüldü. Görüşmeler neticesinde evleri ve dükkânları yanan ahalinin orman ve gümrük vergilerinden muaf tutulması karara bağlandı.[22]

Öte yandan 1889'da yaşanan bu yangın hadisesi sonrasında yangınzedeler için toplanan yardımlarla ilgili bazı usulsüzlükler de yaşanmıştır. 1889 yılında Sinop Mutasarrıfı'nın[23] yaptığı usulsüzlüklerden rahatsızlık duyan Sinop halkı, Kastamonu vilayet merkezine gönderdiği ihbar mektupları neticesinde mutasarrıf hakkında bir kovuşturma başlatılmasına vesile oldu. Bu kovuşturma neticesinde yakayı ele vereceğini düşünen mutasarrıf, İstanbul'a gitmek bahanesiyle aldığı izinin ardından Sinop'tan ayrıldı. Bunun üzerine hem Sinop Mutasarrıflığı vekilliğini yürütmek hem de sayısız suçları araştırmak üzere Ebubekir Hâzım Tepeyran[24] Sinop'a görevlendirildi.

19 *BOA*, DH.MKT., 1604/118, H.12.07.1306/M.14.03.1889.

20 "Harik", *Kastamonu Vilayet Gazetesi*, S. 774, R. 30 Kanun-u Sanî 1304 (M. 11 Şubat 1889), s. 1.

21 *BOA*, DH.MKT., 1707/66, H.19.07.1307/M.11.03.1890; İ.MMS., 111/4761, H.03.08.1307/M.25.03.1890.

22 *BOA*, MV., 52/41, H.27.07.1307/M.19.03.1890; DH.MKT., 1713/39, H. 10.08.1307/M.01.04.1890.

23 Kastamonu Vilayeti Salnâmesine göre 1889 yılında Sinop Mutasarrıfı olarak Mehmed Veysel Paşa'nın adı geçmektedir. *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, H.1306/M.1889, s. 465.

24 Kendisi, 1885-1891 yılları arasında Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın yanında Kastamonu Vilayeti Mektubî Mümeyyizliği görevinin yanı sıra Kastamonu Vilayet Gazetesi muhabirliği ve Kastamonu İdadi

Ebubekir Hâzım Tepeyran bu görevi sırasında Sinop'ta yaşanan usulsüzlükler üzerine bir dizi incelemeler başlattı. Bu incelemeler sırasında Tepeyran'ın yanına gelen Rusya'nın Sinop konsolosu *Suhet*'in, son yangın hadisesi sonrasında evleri yananlar için Sinop Belediyesi'nce yardım toplanıldığını, kendisinin ve konsolosluk çalışanlarının da toplanan yardımlara katkılarının olduğunu ifade etti. Ancak yaptıkları yardımlardan kimseye hiçbir şey verilmediği gibi belediyece tutulan yardım defterine bile bunların geçirilmediğinden şikayetçi oldu. Bunun üzerine Ebubekir Hâzım Tepeyran yanında bulunan ve belediye reisinin akrabası olan tahrirat müdüründen yardım defterini hemen getirmesini istedi. Tepeyran, ilgili defteri incelerken defterin baştan başa mürekkepli kalemle yazıldığı halde Rus konsolosunun ve sefirinin yardımlarının kurşun kalemle satır aralarına ilave edilmiş olduğunu hayretle tespit etti. Tahrirat müdürünün yazısını tanıdığı ve yeni yazıldığını bildiği halde konsolosa, yardımların deftere geçirilmiş olduğunu söylemek zorunda kalarak, defteri hemen kapatıp tahrirat müdürüne geri verdi. Ayrıca konsolosa, bu yardımların yangın mağdurlarına yarın dağıtılacağını söyleyen Tepeyran, konsolos gittikten sonra tahrirat müdürünü çağırıp, bu davranıştan dolayı kendini azarlamayı da ihmal etmemişti.[25]

Yangın yardımlarında yaşanan usulsüzlüğün dışında yangın sonrasında açığa çıkan bir başka sorun ise yangın söndürme malzemesi noktasındaydı. Tıpkı 1853'teki baskın sonrasında gündeme gelen yangın tulumbasına ve parçalarına duyulan ihtiyaç, 1889'daki yangının ertesinde de hissedildi. Ayrıca bu dönemde, yangınla mücadele çerçevesinde Osmanlı Hükümeti tarafından ülkenin genelini kapsayacak şekilde 1890'da *Men'-i Harîk Tedâbirini Hâvî Nizamnâmesi* yayınlanmıştı. Sekiz maddelik nizamnâmede İstanbul ve taşra belediyelerinin itfaiye tertibatının tamamlanması ve personel açığının giderilmesi gibi hususlara değinilmekteydi.[26] İlgili nizamnâmeye istinaden Ocak 1893'te Sinop'ta bulunan tulumbaların hortumlarının ömrünü tamamladığı için iki adet hortum ile sancağa bağlı kazalar için de takımları ile beraber üç adet omuz tulumbası mutasarrıflık makamınca dersaâdetten istendi.[27] Ancak talep edilen tulumba ve hortumların Mekteb-i Sanayi-i Şâhâne'de imal edileceğinden, 11.304 kuruşluk toplam maliyet bedeli ödenmeden gönderilemeyeceği mutasarrıflık makamına bildirildi.[28] Makamlar arası yazışmaların ardından Sinop sancak merkezi için istenen ve nakliye ücreti ile birlikte 1.500 kuruşa mal olan iki adet hortum imal edildi. İmalât sürecinin tamamlanmasının ardından ise Ağustos 1894'te yangın söndürme ekipmanları Sinop'a gönderildi.[29]

Öte yandan yine Ağustos 1894'te Uşak'ta büyük bir yangın felaketi yaşandı ve yangının sonuçları ağır oldu. Bu olay üzerine kazalarda itfaiye şubelerinin oluşturulması, köylere tulumba, balta ve kanca dağıtılması hususunda kararlar alındı.[30] Alınan bu kararların da etkisi ile Sinop sancağına bağlı olan Ayancık kazası adına daha önceden sipariş edilen bir adet çifte hortumlu yangın tulumbası, altışar adet sapları boyalı kanca ve balta ile on adet su kovası aynı tarihlerde Ayancık'a yollandı.[31] Yangınla mücadele etmek için Sinop ve ona bağlı kazalar namına istenen yangın aletleri, 1895 yangını öncesinde ihtiyaç bölgelerine ulaştı. Dolayısıyla bu bilgilerden hareketle söz konusu yangından evvel Sinop itfaiyesinin

Mektebi'nde hocalık yaptı. Nurşen Gök, "Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Memleket İdaresine Dair Önerileri", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S. 42, 2007, s. 202.

25 Ebubekir Hâzım Tepeyran, *Hatıralar*, 2. Baskı, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1998, ss. 91-92, 110-111.

26 Kuzucu, *a.g.m.*, s. 679.

27 *BOA*, DH.MKT., 2046/109, H.12.07.1310/M.30.01.1893.

28 Yangın malzemelerinin değeri ise şöyleydi; tanesi 700 kuruştan iki adet hortum toplam 1.400 kuruş, tanesi 2.500 kuruştan çifte hortumlu üç adet tulumba toplam 7.500 kuruş, çeşitli yangın edevatının toplam maliyeti 1.440 kuruş, nakliye bedeli ise 964 kuruş tutmaktaydı. *BOA*, DH.MKT, 2053/106, H.02.08.1310/M.19.02.1893.

29 *BOA*, DH.MKT, 134/9, H.02.02.312/M.05.08.1894.

30 Kuzucu, *a.g.m.*, s. 679.

31 *BOA*, DH.MKT, 134/9, H.02.02.312/M.05.08.1894.

yangın hortumu sorunun çözüldüğü anlaşılmaktadır. Ne var ki bu yangın sırasında kentteki itfaiye personelinin sayısı ve teçhizatı hakkında geniş bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2- 1895 Yangını

1889'daki yangının üzerinden çok geçmeden Varoş Mahallesi, bir başka yangın vakası ile daha karşı karşıya kaldı. 15 Ocak 1895[32] tarihinde gerçekleşen bu yangın, bir öncekine göre daha büyük bir maddi hasara yol açtı. Kış mevsiminin yaşandığı bir dönemde mahallede bulunan bir bakkal dükkânında çıkan yangın sonucunda alevler neredeyse tüm mahalleyi yuttu. Vaka neticesinde Rum mahallesindeki 350 ev, 2 kilise, 3 Rum mektebi ve 1 hamam yandı. Yangın sebebiyle bir erkek ve bir kadın yaşamını yitirirken mahalle bekçisi de çıkan yangınla birlikte hayatını kaybetti. Olayın ertesi günü Sinop Mutasarrıflığı tarafından gönderilen telgrafta, 2.000 nüfustan oluşan mahalle sakinleri için hemen iaşe çalışmalarına başlanıp, açıkta kalan Hristiyan ahalinin iskânı için bir komisyon teşkil edildiği bildirildi.[33] Yangından birkaç gün sonra mutasarrıflıkça gönderilen bir başka telgrafta, yangın sonrasında mülkî idarenin öncülüğü ile sivil memurların ve askerî yetkililerin denetiminde Sinop ahalisi tarafından şimdilik 14.070 kuruş, bir başka ifadeyle 140,7 lira bağış toplanıldığı ifade edildi. Ayrıca bu süre zarfında kaza merkezinde bir araya getirilen yangın mağdurlarının iskân ve iaşe ihtiyaçları da karşılandı.[34] Ardından hem yangının oluş biçimi hem de mahalle bekçisinin vefatı hakkında inceleme başlatıldı. Söz konusu tahkikat için liva içerisinden oluşturulan yangın heyeti üyeleri ile Kastamonu Vilayeti adliye memurları görevlendirildi.[35]

Yaşanan bu faciadan altı gün sonra haftalık olarak yayınlanan Kastamonu Vilayet Gazetesi, olayı *Sinop Korkunç Yangını* başlıklı haberle okuyucularına duyurdu. İlgili haberde, 15 Ocak Salı akşamı saat 8 civarında Sinop'un Varoş Mahallesi'ndeki çarşıda, Rum milletine mensup bir bakkalın dükkânında yangın çıktığı ifade ediliyordu. Haberin devamında, ağırlıklı olarak ahşap malzemeden yapılmış olan konutların birbirine yakın, bazılarının ise bitişik nizamda olması ve gece çıkan rüzgârın da etkisiyle kısa sürede dört bir tarafa yayıldığı belirtilmekteydi. Yangının söndürülmesi için kamu görevlisi memur ve askerler ile mahalle ve kasaba ahalisi cansiperane çaba göstermişti. Ne var ki yangın söndürme çalışmalarına rağmen tahminen 350 hanenin, 20 dükkânın, 2 kilisenin, 3 mektebin ve 1 hamamın yanmasına engel olunamamıştı. Aynı haberde bahsedilen bir başka husus ise yangın sırasında korku ve heyecana kapılarak vefat eden iki kişinin ölüm nedenleriydi. Bu şahısların ölüm nedenlerinin anlaşılması için Sinop'taki doktorlar tarafından yapılan otopside, vefat edenlerin *sekte-i dimağ* (beyin inmesi) sonucu hayatlarını kaybettikleri anlaşılıyordu. Bu iki can kaybının dışında başka vefat olayının yaşanmadığını yazan gazete, mahalle bekçisinin vefatından ise söz etmemekteydi. Yangınla birlikte meskenlerini ve eşyalarını kaybeden yaklaşık 2.000 kişi, yerel idarece hızlı bir şekilde oluşturulan bir komisyon tarafından Varoş Mahallesi'nin dışındaki uygun yerlere yerleştirilip, iaşeleri sağlanmıştı. Vakanın ertesi günü ise memur, asker ve hamiyetperver ahalinin katkıları ile 14.000 kuruştan biraz fazla değere sahip iane toplanmıştı. Öncelikli olarak yangınzedelerin gıda gereksinimlerini karşılamak üzere ihtiyaç sahiplerine ekmek ve çeşitli iaşeler

32 Ziya Demircioğlu'nun verdiği bilgiye göre yangın Rumi takvime göre 3 Kânunusani 1310 tarihinde gerçekleşmişti. Yangınla birlikte 350 ev, 20 dükkân ve 1 hamamın yandığını belirten Demircioğlu, 2 kilise ile 3 mektebin yanmasına dair bir bilgi vermemektedir. Bu olay sonrası Kastamonu Valiliği, Sinop Belediyesi'ni toplantıya davet ederek belediye bütçesini, gelir ve giderlerini düzenletip, yangın sonrasında Sinop Belediyesi'nin yapacağı ve lazım gelen işleri hazırlatmıştır. Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Valileri 1881-1908*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1973, s. 47.

33 *BOA*, Y.A.HUS., 317/15, H.18.07.1312/M.15.01.1895.

34 *BOA*, Y.A.HUS., 317/39, H.20.07.1312/M.17.01.1895.

35 *BOA*, DH.MKT., 339/68, H.07.08.1312/M.03.02.1895.

dağıtılmış, lüzum duyulan başka malzemeler de ivedilikle tedarik edilmişti. Son olarak yangının ortaya çıkışı ile ilgili olarak yerel makamlarca icra edilen tahkikatın ise devam ettiği ve şimdilik bir sonuç alınamadığı ilgili haberde vurgulanıyordu.[36]

Diğer taraftan yukarıda da ifade edildiği üzere Sinop'ta yaşanan bu yangın faciasından yaklaşık beş ay önce Uşak kenti de büyük bir yangın felaketi yaşamıştı.[37] Uşak'taki yangın sonrasında afet yönetimi merkez-taşra bürokratik yapılanması çerçevesinde gerçekleşti ve aynı gelişim Sinop'ta da yaşandı. Buna göre Sinop sancağı, Kastamonu vilayeti, Dâhiliye Nezareti, Sadaret ve Yıldız Saray-ı Hümayunu şeklinde dikey biçimde gelişen süreç neticesinde kriz yönetimi sağlandı.[38] Öncelikli olarak yangınzedelerin barınma sorunlarının ortadan kaldırılmasına ehemmiyet gösterildi. Çözüm olarak yardımsever ailelerin yanlarına ve uygun kamu yapılarına yerleştirilen halk, daha sonra çadır tedarikine gidildi. Her iki kentte yaşanan yangınların ardından yapılan tahkikat sonucunda mağdur olan ahalinin ev ve baraka inşaatları için 15.000 liraya ihtiyaç duyulduğu anlaşıldı. Bu paranın sağlanması hususunda Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ kararıyla İstanbul ve diğer vilayetlerde[39] yardım toplanmasına yönelik bir irade yayınlandı. İlgili irade gereğince fakirler, kâtipler ve hademeler dışında toplumun ileri gelenlerinin ve devlet memurlarının iştiraki ile bir yardım kampanyası başlatıldı. Yardımların toplanması esnasında suiistimallere mahal vermemek üzere her yerde komisyonların kurulması ve toplanan yardımların çift kayıtlı defter usulüyle kaydedilmesi istendi.[40] Aynı dönemde Fener Rum Patrikhanesi tarafından verilen dilekçe ile birlikte yangın mağduru Rumlara yardım toplamak için de izin talep edildi.[41] Arz edilen dilekçeye istinaden patrikhane aracılığıyla da Sinoplu Rumlar adına iane toplanmasında beis görülmeyip, izin verildi.[42]

Bu arada Varoş Mahallesi'ndeki yangın vakası esnasında yangının söndürülmesinde gösterdikleri gayretlerden ötürü Sinop Kalesi Binbaşısı Şerefüddîn Efendi ile Yüzbaşı Ali ve Mülâzım-ı Evvel (Üsteğmen) Hüseyin Ağalara, Mülâzım Sânî (Teğmen) Mehmet Nuri ve Hüseyin Efendilere birer kıta iftihar madalyası verildi.[43] Ayrıca yangın sırasında alev içerisinde kalmış birçok çocuğun tahliyesindeki kahramanlığından dolayı Polis Memuru Mehmet Efendi de tahlisiye madalyası[44] ile ödüllendirildi.[45]

Hristiyan mahallesinde yaşanan yangın afetinden bir süre sonra, Sinop ahalisinin de desteği ile yanan hanelerin inşasına başlanıldı. Ne var ki evlerini ve dükkânını kaybeden bu kişiler maddi açıdan zorluk çekmekteydi. Dolayısıyla inşa edilecek evlerde kullanılmak

36 "Sinob Harik-i Haili", *Kastamonu Vilayet Gazetesi*, S. 1072, R. 9 Kanunusani 1310 (M. 21 Ocak 1895), s. 2.

37 27 Ağustos 1894 Pazartesi günü gerçekleşen bu yangın faciası neticesinde Uşak'ın Aybeg Mahallesi dışında kenttin tüm mahallerindeki haneler ile camiler, medreseler, dükkânlar, fırınlar, mektep ve kiliseler tamamen yandı. Halk arasında *Koca Yangın* olarak ifade edilen ve neredeyse bir gün süren yangında; 1.800 ev, 7 han, 20 kahvehane, 680 dükkân, 10 fırın, 3 hamam, 10 câmiişerif, 8 medrese ve rüştiye mektebi, 10 ibtidâi mektebi ile 2 kilise kül oldu. Ayrıca 8 veya 10 kişi yaşamını yitirdi. Çakmak, *a.g.e.*, ss. 64, 66.

38 Uşak yangınında dikey eksenli bürokratik süreç; Uşak kazası, Kütahya sancağı, Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezareti, Sadaret ve Yıldız Saray-ı Hümayun'u şeklinde sürdürüldü. Çakmak, *a.g.m.*, s. 67

39 Yardım kampanyasına katılan söz konusu vilayetler: Hüdevendigâr, Aydın, Selanik, Suriye, Edirne, Beyrut, Adana, Trabzon, Bağdat, Yanya, Manastır, Ankara, Kastamonu, Konya, Sivas, Diyarbakır, Erzurum, Kosova, Cezayir, Cezâ'ir-i Bahr-i Sefîd, Basra, Ma'mûretü'l-'azîz, Musul, Van, Bitlis, İşkodra, Kudüs, Zor, İzmid, Biga, Çatalca. Bu konuda ayrıca bkz. Çakmak, *a.g.m.*, s. 72.

40 *BOA*, DH.MKT., 2069/63, H.28.08.1312/M.24.02.1895.

41 *BOA*, İ.AZN, 13/2, H.12.08.1312/M.08.02.1895.

42 *BOA*, BEO, 568/42592, H.16.08.1312/M.12.02.1895.

43 *BOA*, BEO, 584/43782, H.14.09.1312/M.11.03.1895.

44 Tahlisiye madalyası, Can kurtarma sırasında fiili olarak hizmeti görülenlere verilmek üzere ihdas olunan madalyanın adıdır. Pakalın, *a.g.s.*, C. 3, s. 374.

45 *BOA*, BEO, 360/6, H.11.10.1312/M.07.04.1895.

üzere, ihtiyaç duyulan kerestelerin orman ve gümrük vergisinden muaf tutulması Bâb-ı Âlî nezdinde uygun görüldü. Bu hususta ise afetzedelerin Sinop ormanlarından sevk edecekleri kerestelerden kereste resmi alınmaması için Dâhiliye Nezareti ile Orman ve Maâdin Nezareti bilgilendirildi.[46]

Bir sene sonunda yangın felaketine uğrayan Rumların biriken vergilerinin ise azar azar alınmasına yönelik beklentileri Kastamonu Valiliği'nce İstanbul'a bildirildi ve bu konu Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da görüşüldü. Alınan karar neticesinde yangınzedelerin, biriken vergi borçlarını zammıyla birlikte taksitlendirilerek iki sene içerisinde ödemeleri ve kendilerine inşaat ruhsatı verilmesi uygun görüldü.[47] Böylelikle yangının çıkış anından itibaren bir sene boyunca yangında zarar görenlerin sıkıntılarını gidermek adına çeşitli tedbirler alınmaya çalışıldı.

Ancak yangının üzerinden üç seneden fazla geçmesine rağmen bazı yangın mağdurlarının barınma sorunları tam anlamıyla çözülemedi. Her ne kadar yangın komisyonu tarafından hanelerini yeniden yapmaları adına yangınzedelere kereste temini sağlanıp, iane akçesi dağıtılmışsa da bazılarının yaşam standartları hâlâ normale dönmemişti. Belgelerden anlaşıldığı üzere aralarında bu yardımlardan henüz yaralanamamış olanlar vardı. Bunların bir kısmı açıktaydı, bir kısmı da rutubetli ve sağlıksız bodrum katlarında veya mahzenlerde barınıyordu. Bu durum karşısında Rum Patrikliği, Adliye ve Mezahip Nezareti'nden sefalet içinde ve perişan haldeki ahalinin biran evvel durumlarının gözden geçirilip, şartların iyileştirilmesini arz etti. Konu hakkında Kastamonu vilayetince ilgili nezarete gönderilen 18 Ocak 1899 tarihli yazıda ise 47.500 kuruşluk ianenin tamamıyla yardıma muhtaç olanlara dağıtıldığı açıklanıyordu.[48] Bir başka ifadeyle yerel makamlar, ellerinde bulunan ianenin tümünün ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığını söyleyip, mevcut şartlarda üzerlerine düşen sorumluluğun yerine getirildiğini belirtiyordu.

Yangının üzerinden geçen on yılın sonunda Sinop Mutasarrıflığı tarafından, Kastamonu vilayeti aracılığı ile Dâhiliye Nezaretine önceden toplanan nakdî yardımların nerelere harcandığına dair bir malumat verildi. Bu raporda ifade edildiği üzere, yangın sonrasında haneleri yanan veya hasara uğrayanlar için ihsan-ı şâhâne olarak ve mahallince toplanan nakdî yardımların tamamı 96.754 kuruş 30 para idi. Diğer taraftan Sinop Livası İdare-i Meclisi kararı ve Sinop Mutasarrıfı'nın oluru ile yardımların ihtiyaç sahiplerine sağlıklı şekilde ulaştırılması adına *Harikzedegân Komisyonu* adında özel bir heyet tayin edilmişti. Hristiyan mahallesinde yaşanan bu olayın ardından kurulan komisyonun üyeleri arasında ise Rum asıllı Yorgi Kiryakidi[49] ve Cinoğlu Nikolaki Efendiler yer alıyordu. Söz konusu komisyonun görevi, yangınzedelerin gıda ve barınma gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere aynî ve nakdî yardımların dağıtımını ve denetimini sağlayıp, yapılan çalışmaları kayıt altına almaktı.

Komisyon üyeleri Yorgi Kiryakidi ve Cinoğlu Nikolaki Efendiler tarafından yazılan rapordan anlaşıldığı üzere, yangın vakasının gerçekleştiği günden itibaren elli yedi gün boyunca ihtiyaç sahiplerine ekmek dışında çeşitli iaşe yardımı yapılmıştı. Açıkta kalan aileler barınmaları maksadıyla geçici konutlara yerleştirilmiş, tamir edilmesi gereken evler ise yardım paralarından karşılanarak onarılmıştı. Ayrıca yangın nedeniyle nerdeyse tamamen

46 *BOA*, DH.MKT., 390/45, H.04.01.1313/M.27.06.1895; ŞD., 1659/11, H.22.01.1313/M.15.07.1895; İ.OM., 3/4, H.05.02.1313/M.28.07.1895; BEO, 662/49649, H.09.02.1313/M.01.08.1895.

47 *BOA*, BEO, 832/62390, H.22.03.1314/M.31.08.1896.

48 *BOA*, DH.MKT, 2161/58, H.06.09.1316/M.18.01.1899.

49 Kastamonu Vilayeti salnamelerinden anlaşıldığı üzere Yorgi Kiryakidi Efendi aynı zamanda Liva Meclis İdaresi üyesidir. *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, H.1321/M.1903, s. 277.

yok olan Varoş Mahallesi'nin yeniden haritalanmasına ihtiyaç duyulmuştu. Mahallenin yeni haritasının tanzimi amacıyla 2.000 kuruşluk masraf yapılmıştı.[50] Öte yandan yangında zarar gören ailelerin evlerini inşa etmeleri için Harikzedegân Komisyonunca ilk önce 113 hane sahibine 31.750 kuruş tahsis edildiği belirtiliyordu. İnşaat masrafları için ikinci kez yapılan nakdî yardım çerçevesinde ise toplam 186 hane adına 49.920 kuruş ayrılmıştı. 186 hanenin 180'ine evlerini yeniden inşa ya da onarmaları adına 48.080 kuruş verilirken 6 hane ise paylarına düşen 1.850 kuruşluk nakdî yardım tahsilatını gerçekleştirmemişti.[51] Vesikalarda neden tahsil edilmediği belirtilmeyen bu para ile yardım sandığında kalan 25 kuruş 10 para komisyon üyesi Yorgi Kiryakidi Efendiye zimmetlendi. Bir süre sonra ise komisyonun elinde kalan toplam 1.875 kuruş 10 paranın ne yapılması gerektiği hususunda Kastamonu Valiliği'nce Dâhiliye Nezaretinden görüş talep edildi. Dâhiliye Nezareti'nin, vilayete gönderdiği cevap yazısında ise bu bakiyenin nezarete devredilmesi istendi.[52] Dersaâdet ile Kastamonu Vilayeti arasında yapılan yazışmaların sonuna eklenen hesap pusulası aşağıda yer alan Tablo-1'de gösterilmiştir.

Tablo-1: 1895 Yangını Sonrası Yangınzedeler İçin Yapılan Bağışlar ve Harcamaları Gösteren Hesap Pusulası[53]

Yapılan Bağışlar	*Mecidiye 20 kuruş itibarıyla*
İhsan-ı şâhâne (Padişahın bağışı) olarak Dâhiliye Nezareti tarafından Kastamonu Vilayeti'ne gönderilen 300.000 kuruş içerisinden Sinop Livası'na aktarılan miktar	50.000 kuruş
Yangınzedeler için İane Komisyonu tarafından Sinop mahallinde toplanan yardım miktarı	46.754 kuruş 30 para
Toplam	96.754 kuruş 30 para
Harcamalar	
Sinop Livası İdare Meclisi'nin özel kararı gereğince Yangınzedeler için 57 gün boyunca ekmek dışında yapılan iâşe bedeli	8.580 kuruş 20 para
Yangınzedelerin iskânı için tahsis edilen geçici konutlarda yapılan tamirat masrafları	1.269 kuruş
Yangınzedelerin bakkaliye ihtiyaçlarını karşılamaları için dağıtılan miktar	3.130 kuruş
Yangında evleri zarar gören 113 aileye, hanelerini inşa etmeleri için verilen ilk nakdî yardım miktarı	31.750 kuruş
Yangın mahallinin haritasının tanzimi için yapılan masraf	2.000 kuruş
Yangında evleri zarar gören 186 aileye, hanelerini inşa etmeleri için verilen ikinci nakdî yardım miktarı	49.920 kuruş
Dersaâdetten gelen yardım akçesinin nakliye masrafı	80 kuruş
Yardım sandığında kalan nakdî miktar	25 kuruş 10 para
Toplam	96.754 kuruş 10 para

50 Bu haritalandırma kapsamında hazırlanıp, Aya Yani Kilisesi ve çevresini gösteren yerleşim planı için bkz. Ek-1.

51 Hesap pusulasında yer alan ve 186 hane için tahsis edilen para miktarı ile yardım paralarını alan ve almayanlar için verilen rakamlar toplandığında arada 10 kuruşluk bir fark olduğu anlaşılmaktadır.

52 *BOA*, BEO, 2621/196571, H.10.05.1323/M.13.07.1905. Vesikanın aslı için bkz. Ek-13.

53 Vesikanın aslında bu ifade yer almaktadır. Mecidiye, Osmanlı Padişahı Abdülmecid'in tahta çıkışının altıncı yılı münasebetiyle 1844'te onun adına basılmış altın ve gümüş paraların genel adıdır. Bu tabir, genellikle 20 kuruş değerindeki gümüş sikkeleri belirtmek üzere yaygın olarak kullanılmıştır. "Mecidiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 28, Ankara, 2003, s. 239.

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere devlet tarafından yapılan ve yerel ahaliden toplanan bağışlar sonucunda yangından zarar görenlere toplam 94.875 kuruş tutarında bir yardım yapılmıştır. Diğer taraftan hanelerini inşa etmeleri için ilk önce 113 haneye tahsis edilen 31.750 kuruş baz alındığında hane başına ortalama 280 kuruş düştüğü görülmektedir. Aynı şekilde ikinci kez ve bu defa 186 hane için ayrılan 49.920 kuruş esas alınarak hesaplandığında ise hane başına yaklaşık 268 kuruşluk bir yardım yapıldığı anlaşılmaktadır. Yangına maruz kalmış olan haneler için dağıtılan nakdî yardımlardaki bu ortalama değer farklılıkların nedeni evlerin hasar durumu, büyüklüğü ya da farklı etmenler dikkate alınarak yardım yapılmasından kaynaklanmış olması ihtimal dâhilindedir. Hanelerin inşaatı için toplam 81.670[54] kuruşluk bedel iki kısımda dağıtılırken her bir hanenin bu yardımdan bir kez mi, yoksa bazı hanelerin iki kez mi yararlandığı ise anlaşılamamıştır.

1895'teki yangın sonrasında, mağdurların konut ve dükkân sıkıntılarının giderilmesinin yanı sıra ibadetlerini yerine getirmeleri ve okul çağındaki Rum çocukların eğitimlerini sürdürmesi için yanan kilise ve mektep gibi kamusal alanların da yapımı gündeme geldi. Yukarıda da ifade edildiği üzere yangın esnasında Varoş Mahallesi'nde bulunan iki kilise ile üç Rum okulu da büyük hasar görüp, kullanılamaz hale gelmişti. Yanan kiliselerden birisi Aya Yani Kilisesi olup, üç Rum okulu da bu kilisenin avlusu dâhilinde yer alıyordu. Yangının ardından söz konusu kilise ile okulların onarılması ve genişletmesi için Rum Patrikhanesi tarafından bir rapor hazırlandı. Patrikhanece Sinop İdare Meclisi'ne sunulan inşaat ruhsatı dilekçesine bu rapor da eklendi. Sinop Livası Meclis-i İdaresi tarafından tahkikatı yapılan ilgili arzuhal tanzim edilerek Kastamonu Vilayeti'ne oradan da Dersaâdet'e sevk edildi.

Sinop Belediyesi'nce hazırlanan 2 Mayıs 1896 tarihli yazıya göre, yangın nedeniyle ağır hasara uğrayan *Aya Yani* (Varoş) Mahallesi civarında yerleşik 502 Rum hanesi bulunuyordu. Bu hanelerde erkek ve kadın olmak üzere toplam 3.337 Rum nüfus ikamet etmekteydi. Bulunduğu mahalle ile aynı ismi taşıyan Aya Yani Kilisesi'nin eski arazisi üzerine ise uzunluğu 26 m, genişliği 18 m ve yüksekliği 12 m olan 468 m² alana sahip yeni bir kilise inşa edilmesi planlanmaktaydı. Kiliseye ek olarak 7 m uzunluğunda, 3 metre genişliğinde ve 12 m yüksekliğinde 21 m²'lik bir dâ'î mahali (dua yeri) ile uzunluğu 4 m, genişliği 4 m ve yüksekliği 17 m olan 16 m²'lik oturuma sahip kare planlı bir çan kulesi de düşünülüyordu. Yine bu arazi içerisinde kilise ile birlikte yanan sıbyân, rüştiye ve inâs mekteplerinin yerine 20 m uzunluğunda, 16 m genişliğinde ve 11 metre yüksekliğinde yarı kâgir[55] olarak üç adet mektep binasının inşa edilmesi Rum cemaati tarafından istenmekteydi.[56] Tüm bu yapıların inşa masrafları ise yardım komisyonu, başka bir ifadeyle iane encümeni tarafından karşılanacaktı. Bu yapıların yapımında hiçbir mahzur olmadığını ve inşaat ruhsatı verilmesinin uygun olduğunu belirten ilgili yazı, Adliye ve Mezahip Nezareti ile Maarif Nezaretine takdim kılındı.[57] Gerekli işlemlerin ardından Eylül 1896'da kilise ve avlusu dâhiline üç adet mektep binasının yapılması için inşaat izni verildi.[58]

54 Hesap pusulasında yer alan tutarlar dikkate alınarak bu sayıya ulaşıldı. Ancak ilgili vesikanın bazı sayfalarında hanelerin inşası için toplam 81.820 kuruş harcandığı ifade edilmekte ve arada 150 kuruşluk fark olduğu görülmektedir.

55 Taş veya tuğladan yapılan yapı.

56 İlgili mekteplere ait plan için bkz. Ek-3.

57 *BOA*, İ.AZN, 21/11, H.08.03.1314/M.17.08.1896.

58 *BOA*, BEO, 838/62849, H. 07.04.1314/M. 15.09.1896; BEO, 841/63059, H.13.04.1314/M.21.09.1896.

Tablo-2: Varoş Mahallesi'nde İnşa Olunacak Kilise, Çan ve Mektep Binalarının Yüzölçümü Cetveli

Yapının Adı	Yapının Ortalama Uzunluğu	Yapının Ortalama Eni	Yapının Ortalama Yüksekliği	Yapının Oturum Alanı	Açıklama
Kilise Yeri	26 m	18 m	12 m	468 m²	
Kilise Dua Yeri	7 m	3 m	12 m	21 m²	
Çan Yeri	4 m	4 m	17 m	16 m²	
Mektep (1)	20 m	16 m	11 m	320 m²	Sokak tarafındaki yüksekliği 11 metre olup, arka kısımdaki zeminin meyilli olması nedeniyle yüksekliği 15 metre olacaktır.
Mektep (2)	20 m	16 m	11 m	320 m²	Aynı şekilde
Mektep (3)	20 m	16 m	11 m	320 m²	Aynı şekilde

İnşaat izninin çıkmasının ardından yapımına başlanan iki okul binası 1899'da tamamlandı.[59] Bugün İstiklal İlköğretim Okulu yerleşkesi dâhilinde kalan bu binalardan, ortada yer alan üç katlı yapının üst kısmında Rumca bir kitabe bulunmaktadır. Büyük harflerle ve Yunan alfabesi ile yazılan kitabede, okulun 1899'da Georgious I. Tzouvaltzis'in bağışları ile kurulduğu yazmaktadır.[60] Söz konusu tarihi iki yapı, günümüzde de eğitim amaçlı okul binası olarak kullanılmaktadır. Ancak yerleşke içerisinde yer alması düşünülen ve projelendirilen üçüncü mektep binası ile kilise ve çan kulesi hayata geçirilmediği düşünülmektedir. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde çekilen ve Varoş Mahallesi'ni gösteren fotoğraflarda söz konusu yapıların tespit edilememesi, kesin olmamakla birlikte bu düşünceyi güçlendirmektedir.[61]

1895 yangınından sonra zamanla yangının yaraları sarıldı. Devletin, Rum cemaatinin ve Sinop halkının destekleri ile yanan evlerin yerine yenileri yapıldı. İmar faaliyetleri çerçevesinde mahalle içerisinde genellikle ahşap, bitişik nizamlı iki ya da üç katlı evler inşa edildi. *Yalı mevki* denilen mahallenin sahil şeridine ise dönemin mimari özelliklerini taşıyan, gösterişli yalılar yapıldı.[62] Böylelikle Varoş Mahallesi'nin mimari dokusu yeniden canlandırıldı, ta ki 1917 yangınına kadar.

59 İnas (kız) mektebi olarak planlanan ve arazinin batı köşesine inşa edilen bina projede tasarlandığı gibi inşa edilmeyip, son kat uygulaması yapılmadan çatı örtüsü kapatılmıştır. Ancak dönemini belirleyemediğimiz bir tarihte mevcut çatı kaldırılarak son kat eklemesi yapıldığı anlaşılmaktadır. Eş yapı tipolojisi ve yapı projesi incelenip, bugünkü söz konusu bina ile eşleştirildiğinde eklenen son kat pencereleri, kat silmesi, köşe taşı profillerinin tamamlanmayışı, çatı sisteminin farklı olması vs. gibi teknik özelliklerin tutarsızlığı bu görüşün oluşmasına neden olmuştur. Ayıca bkz. Ek-3 ve Ek-4.

60 Kitabede yer alan orijinal ifade şu şekildedir: "ΣΧΟΛΗ ΙΔΡΥΒΕΙΣΑ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΓΕΠΡΓ. Ι. ΤΖΟΥΒΑΛΤΖΗ 1899".

61 Bu düşüncenin oluşmasında etkili olan fotoğraflar için bkz. Ek-7, Ek-8 ve Ek-9. Varoş Mahallesi'ni gösteren bu fotoğraflarda sadece iki mektep binası seçilmektedir. Ancak 12 ve 17 metre uzunlukları ile okul binalarından daha yüksek olarak tasarlanan kilisenin ve çan kulesinin yerleşke içerisinde yer almadığı görülmektedir. Ayrıca 1917'deki yangın vakasına rağmen söz konusu iki mektep binası, yangının ardından hala ayakta kalmayı başarmıştır. Ancak Ek-4 bakıldığında projede yer alan üçüncü bina yerinin ise boş olduğu görülmektedir. Diğer taraftan arşiv vesikalarında *Aya Yani* ismi ile ifade edilen ve günümüze ulaşmamış olan kilise yapısının yerinde bugün İstiklal İlköğretim Okulu'na ait betonarme yeni bir bina bulunmaktadır. Çan kulesi mahallinde ise büyük bir çınar ağacı yer almaktadır. Bkz. Ek-5 ve Ek-6.

62 Söz konusu evler için bkz. Ek-11. Ayrıca çalışmaya görsel zenginlik katan tarihi fotoğraflara ulaşmamda yardımcı olan ve arşivini açan Sayın Zeynel Zeki Özcanoğlu'na gösterdiği ilgiden dolayı teşekkür ederim.

3- 1917 Yangınları

Birinci Dünya Savaşı'na girilmesinin ardından Osmanlı Hükümeti, güvenlik kaygıları gerekçesiyle 1915'te Sevk ve İskân Kanunu uygulamaya koydu. İlgili kanun kapsamında önce Ermeniler, daha sonra da Rumlar tehcire tabi oldu. Kanunun Sinop'taki uygulamaları kapsamında sancak dâhilindeki Ermeni ve Rum ahali de bölgeden uzaklaştırıldı. Bu kapsamda Varoş Mahallesi'nde yoğunlaşmış olan Sinop kent merkezindeki Rumlar, Mayıs 1916'dan itibaren Kastamonu Vilayet merkezine gönderilmeye başlandı. Diğer taraftan Mart 1916'da Rize, Nisan 1916'da ise Trabzon ve havalisi Ruslar tarafından işgal edilmişti. Dolayısıyla bu bölgelerde yaşayan Müslüman ahali de batıya doğru göç etmek zorunda kaldı. Göç edenlerin bazıları Sinop'a yerleştirilirken ortaya çıkan iskân sorunu, tehcir sonrası Varoş Mahallesi'nde bulunan ve boşaltılan Rum hanelerinin kendilerine tahsis edilmesi ile çözülmeye çalışıldı.[63] Söz konusu nüfus hareketlilikleri ile birlikte 1917 yılına gelindiğinde Varoş Mahallesi'nin demografik yapısı önemli ölçüde değişmişti. Artık mahalledeki ağırlıklı nüfusu Rumlar değil, Müslümanlar oluşturuyordu.[64] Ancak bu gelişmelerden kısa bir süre sonra Varoş Mahallesi, 1917'de tekrar alevlere yenik düştü. Şehir, 1895'ten sonra büyük bir yangınla yeniden yüzleşti.[65] Üstelik mahalle sakinleri, aynı yıl içerisinde ve birkaç ay aralıklarla iki yangına maruz kalacaktı.

İlk vaka, 13 Eylül 1917 Perşembe günü Rum mahallesinde ikamet eden bir mültecinin[66] hanesinde çıkan yangından kaynaklandı. Kısa sürede büyüyen ve çevredeki hanelere sıçrayan ateş sonucunda yaklaşık 400 ev ile Düyûn-ı Umûmiye binası, karantina idaresi, polis karakolu, iki kilise ve pek çok dükkân yandı. Öyle ki her beş dükkândan dördü yani %80'i kullanılamaz hale geldi. Varoş Mahallesi'ne iskân edilmiş olan mültecilerin geçici olarak şehirde bulunan mektep, medrese ve camilere yerleştirildi. Ancak yangın mağdurlarının buralarda uzun süre barınmaları imkânsız olduğundan, bu kişilerin uygun mahallere nakledilmesinin gerektiği Sinop Mutasarrıflığı'nca Kastamonu Valiliği'ne iletildi.[67]

Ayrıca bu yangın faciası, vakanın gerçekleşmesinden beş gün sonra *Kastamonu Vilayet Gazetesi* tarafından okuyucuları ile paylaşıldı. *Harîk-i hâil* yani *korkunç yangın* başlığı ile verilen haberde, 13 Eylül Perşembe günü ezanî saate göre sabah 08:30'da çıkan yangının uzun uğraşlar sonucunda ancak akşam saat 1'de söndürüldüğü ifade edilmekteydi. Gazetenin Sinop Mutasarrıflığı'ndan edindiği bilgiye göre Sinop kasabasının

63 Sinop Rumlarının tehcire tabi tutulmaları ve daha sonraki gelişmeler hakkında bkz. Cenk Demir, "Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Yıllarında Sinop Rumları: Tehcir ve Mübadele", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 34, S. 2, 2019, ss. 443-474.

64 Kastamonu Valisi Atıf Bey'in 7 Temmuz 1917 tarihli telgrafına göre Kastamonu vilayetinin Karadeniz sahillerinde veya sahile yakın kesimlerinde Osmanlı veya Yunan tebaasına mensup Rum kalmamıştı. *BOA*, DH.ŞFR., 558/93, R.07.05.1333/M.07.07.1917.

65 Bazı kaynaklarda 1914'te Sinop'un büyük bir yangın geçirdiğinden bahsedilmektedir. *Sinop Coğrafyası* isimli kitabın müellifi Hasan Tarkan, mevki ya da mahalle belirtmeksizin 1914 yılında çıkan yangın sonucu şehirdeki 1.500 hane yandığını ifade eder. Hasan Tarkan, *Sinop Coğrafyası*, Halkevi Neşriyat: III. Kitap, Marifet Matbaası, İzmir, 1941, s. 30. Ne var ki belirtilen tarihte, hane sayısı olarak bakıldığından neredeyse Sinop kent merkezinin tamamını yutabilecek bu büyüklükte bir yangın vakası arşiv belgelerinde tespit edilememiştir.

66 Bu dönemde *göçmen* ve *mülteci* kelimelerinin günümüzdeki anlamlarının eş değer olmadığına dikkat çeken Ufuk Erdem, bu konuya Aşâr-i Muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi Müdürü Hamdi Bey'in yaptığı tanımlamadan hareketle açıklama getirmiştir. Söz konusu tanımlamaya göre düşman istilasına maruz kalarak topraklarını terk eden ahali *mülteci*, çeşitli anlaşmalarla bir devlete terk edilmiş topraklardan gelenler ise *muhacir* olarak nitelendirmektedir. Ufuk Erdem, "Aşâr-i Muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi (1913-1922)", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol. 9, No. 1, 2017, s. 59. Bu çalışmada da ilgili tanım esas alınmıştır. Dolayısıyla belgede mülteci olarak ifade edilenlerden kasıt, Rus işgalleri sonucu Rize ve Trabzon'dan göç edip, 1916'dan itibaren tehcire tabi tutulan Sinop Rumlarından geriye kalan hanelere yerleştirilen Müslüman ahali kastedilmektedir.

67 *BOA*, DH.ŞFR., 565/87, R. 15.07.1333/M. 15.09.1917.

Rum mahallesinde ikamet eden bir mültecinin evinde çıkan bu yangın neticesinde 400'e yakın hane, pek çok dükkân ile Düyûn-ı Umûmiye ve Karantina idaresine ait binalar, bir polis karakolu ve iki kilise kullanılamaz hale gelmişti. Can kaybının da yaşandığı bu facia neticesinde evlerini kaybeden ahalinin şehrin uygun yerlerine yerleştirilme çalışmalarının devam ettiği belirtiliyordu.[68]

Öte yandan Sinop Mutasarrıflığı'nın ifade ettiği gereklilik karşısında dönemin Kastamonu Valisi Atıf Bey, söz konusu yangınzedelerin Ankara veya Bolu'daki münasip bir bölgeye sevk edilmeleri için Dâhiliye Nezareti'nden izin isteyecekti. Bu talebe karşılık Aşâir ve Muhâcirîn Müdiriyet-i Umûmiyesi tarafından yazılan şifreli cevapta ise hanesiz kalan mültecilerin bir kısmının Ankara merkez sancağına sevk edilmesi, kalanların da Kastamonu vilayetince elverişli mahallere yerleştirilmesi uygun görülmüştür.[69]

Vali Atıf Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir başka şifrede ise Varoş Mahallesi'nde çıkan yangın nedeniyle muhtaç bir biçimde açıkta kalmış olan Rum ailelerinin sıkıntılarının ve ihtiyaçlarının giderilmesi için hazineden yeterli miktarda para gönderilmesi talep ediliyordu.[70] İlgili isteğe karşılık, yardıma muhtaç Rumlara masraf-ı gayr-i melhuza tertibinden 30.000 kuruş verilmesine karar kılındı.[71] Bir süre sonra ise Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti tarafından Kastamonu vilayetine çekilen telgrafta, Varoş Mahallesi'nde vukû bulan yangının sebepleri ve ortaya çıkış şekli hakkında bir rapor hazırlanarak gönderilmesi istenmiştir.[72]

Ne var ki ilk yangının yaraları tam anlamıyla sarılamadan ve olayın oluş şekli raporlanmadan ya da raporlandıktan[73] kısa bir süre sonra Varoş Mahallesi'nde ikinci bir yangın vakası yaşandı. 17 Aralık 1917 Pazar günü çıkan bu yangın sonucunda toplam 213 yapı kullanılamaz hale geldi. Yangınzedeler ise peyderpey kent merkezindeki çeşitli mahallelere yerleştirildi. Ancak pek çoğunun yardıma muhtaç olduğu, bir an evvel aynî ve nakdî yardımın yapılmasına ihtiyaç duyulduğu ve yangının oluş şekline dair raporun ise hazırlanıp, gönderileceği Kastamonu Valisi Atıf Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine bildirildi.[74]

Kastamonu vilayetinden gelen ve Bâb-ı Âlî'de görüşülen bu şifreli telgrafa binâen yangın mağdurlarının iaşelerinin karşılanması ve sıkıntılarının giderilmesi için masraf-ı gayr-i melhuza tertibinden 1.000 lira ödenmesi uygun görüldü.[75] Fakat kısa süre içerisinde ziyadesiyle yardıma muhtaç olan, menkul ve gayrimenkul mallarını yitiren mahalle sakinleri için bu miktarın yersiz kalacağı öngörüldü. Dolayısıyla hasat mevsimine kadar Sinop yangınzedelerinin erzak ve levazım masraflarının karşılanması için seferberlik

68 "Harîk-i Hâil", *Kastamonu Vilayeti Gazetesi*, S. 2217, Pazartesi 17 Eylül 1333, s. 1. Her ne kadar ilgili gazetede can kayıplarından söz edilse de gerek resmî vesikalarda gerekse de gazetenin diğer nüshalarında bu kapılara dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

69 *BOA*, DH.ŞFR., 79/138, H. 02.012.1335/M. 19.09.1917.

70 *BOA*, DH.ŞFR., 566/16, R. 18.07.1333/M. 18.09.1917.

71 *BOA*, MV., 209/56, H. 06.12.1335/M. 23.09.1917; BEO, 4485/336357, H. 09.12.1335/M. 26.09.1917; DH.İ.UM. EK., 39/44, H. 16.12.1335/M.03.10.1917. Yukarıda da ifade edildiği üzere Vali Atıf Bey'in 7 Temmuz 1917 tarihli telgrafına göre sahil kesiminde Rum kalmamıştı. Ancak ilgili belgelerde görüldüğü üzere Varoş Mahallesi'ndeki yangın nedeniyle mağdur olan Rumlar bulunmaktaydı. Bu kişiler sevke tabii tutulmayan ya da bir şekilde memleketlerine dönmüş olup, kıyı kesiminde yaşayan az sayıdaki Rum kadın, çocuk ya da asker aileleri olabilir.

72 *BOA*, DH.ŞFR., 81/40, H. 20.01.1336/M. 05.11.1917.

73 Yangın sonrasındaki tarihlere ait arşiv vesikalarında yangınla ilgili resmî rapora ulaşılamamıştır. Dolayısıyla böyle bir raporun hazırlanıp, hazırlanmadığı hususunda elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır.

74 *BOA*, DH.ŞFR., 574/58, R. 22.10.1333/M. 22.12.1917.

75 *BOA*, MV., 210/129, H. 11.03.1336/M. 25.12.1917; BEO, 4498/337280, H. 16.03.1336/ M. 30.12.1917; DH.İ.UM, 19/3, H. 12.04.1336/M. 25.01.1918.

tahsisatından 5.000 liranın 3. Ordu Kumandanlığı aracılığıyla bölgeye gönderilmesine karar kılındı.[76]

Öte yandan çalışmanın giriş kısmında da değinildiği üzere 1917'deki Varoş Mahallesi yangınlarıyla ilgili olarak Esin ve Etöz'ün kitabında da değinilmiştir. Kitabın ilgili bölümünde öncelikli olarak, mahalledeki ilk yangının neden ve nasıl çıktığı hususunda rapor tanzim edilerek gönderilmesi için 05.10.1917[77] tarihinde Kastamonu vilayetine yollanan şifreli telgraftan söz edilmiştir. Ardından 25.12.1917 tarihli yazıdan hareketle 17 Aralık'ta gerçekleşen 1917'deki ikinci yangının hasar boyutu ve yangın bölgesine 1.000 lira yardım gönderilmesi için Meclis-i Vükelâ'dan izin çıktığına değinilmiştir. Daha sonra Dâhiliye Nezareti'nin 22.08.1918 tarihli tezkiresine dayanarak Meclis-i Vükalâ tarafından açıkta kalan ve yardıma muhtaç Rumlara 30.000 kuruş ödenmesine karar kılındığı belirtilmiştir.[78] Ayrıca aynı çalışmada *varoş* kelimesinin anlamı, Sinop Varoş Mahallesi'nin konumu, mahalledeki demografik yapı ve 1916'ta Sinop Rumlarının tehcire tabii tutulduklarından kısaca söz edilmiştir. Ancak yazarların da ifade ettiği üzere, araştırma sırasında 13 Eylül'de gerçekleşen ilk yangın vakası tespit edilemediğinden Varoş Mahallesi yangınları, oluş zamanları konusunda yazarların kafasında soru işaretleri uyandırmıştır.[79]

4- 1917 Yangını Sonrası

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu coğrafyası İtilaf Devletleri tarafından işgal edilirken Anadolu halkı her bakımdan zor bir süreçten geçiyordu. Diğer taraftan savaş döneminde tehcir nedeniyle bulundukları bölgelerden uzaklaştırılan Ermeni ve Rumlar da mütareke ile birlikte evlerine geri dönmeye başladı. Ancak Sinop'a geri gelen Rumlar için manzara hiç de iç açıcı değildi. Eylül ve Aralık 1917'te Varoş Mahallesi'nde çıkan yangınlar nedeniyle haneleri yanmıştı. Ayakta kalan az sayıdaki evlerine ise Rus işgalinden dolayı Doğu Karadeniz bölgesinden göç etmek zorunda kalan Müslüman aileler yerleştirilmişti. Yaşanan konut sıkıntısını ortadan kaldırmak için dönemin Kastamonu Valisi İbrahim Bey tarafından çözüm önerileri ile birlikte kentteki hava Dâhiliye Nezaretine aksettirildi. İlgili yazıda, üç sene evvel Sinop'tan dahile alınan Rumların ikamette bulundukları bölgenin tehcirden bir süre sonra yangın nedeniyle yandığı ifade ediliyordu. Şayet hükümete yardım müracaatında bulunulduğu takdirde Rum mahallesinde evleri yananların evlerini inşa etmeleri için gerekli kerestenin mirî ormanlardan ücretsiz olarak temin edebileceği ve rüsumat resminden muaf tutulabileceği şeklinde görüş bildirilmekteydi. Ayrıca İslâm mahallesinde bulunan ve yangın nedeniyle evleri hasara uğramış Müslümanların da bu kapsamda değerlendirileceği belirtiliyordu. Kerestelerin ormanlardan intikali mümkün olmadığı takdirde ise rüsumat bedelinin üç-beş bin liradan ibaret bir şey olacağından seferberlik tahsisatından karşılanıp, ihtiyaç sahiplerine nakdî yardım yapılabileceği istirham ediliyordu.[80] Lakin İbrahim Bey'in dikkat çektiği bu mesele, dönem itibarıyla çözüme kavuşturulamadı ve daha sonra TBMM'nin de gündemine geldi.

76 *BOA*, MV., 211/47, H. 21.04.1336/M. 03.02.1918; BEO, 4502/337603, H. 22.04.1336/M. 04.02.1918.

77 Orijinal belgede belirtilen tarih R. 05.11.1333'tür (H. 20.01.1336). Yani ilgili belge Esin ve Etöz'ün bahsettiği gibi M. 05.10.1917 tarihine değil 05.11.1917 tarihine aittir. Bkz. *BOA*, DH.ŞFR., 81/40, H. 20.01.1336/M. 05.11.1917.

78 Yazarlar tarafından bu bilginin kaynağı olarak *BOA, MV., 209/56* numaralı arşiv vesikası gösterilmektedir. Evet, ilgili belgede yangın nedeniyle açıkta kalan ve muhtaç olan Rum ailelerine masraf-ı gayr-i melhuza tertibinden 30.000 kuruş verilmesine karar kılındığı ifade edilmektedir. Ne var ki söz konusu belge 22.08.1918 tarihli değil 23.09.1917 tarihlidir. Yani bu yardımın 13 Eylül 1917'de Varoş Mahallesi'nde çıkan ilk yangının hemen ertesinde yapılması kararlaştırılmıştır. Kitapta yapılan bu yanlış tarihlendirme ise kronolojik açıdan okuyucuyu yanlış yönlendirmekte ve olayı daha karmaşık hale getirmektedir.

79 Esin, Etöz, *a.g.e.*, ss. 84-85.

80 *BOA*, DH.ŞFR., 615/61, R. 15.02.1335/M. 15.04.1919.

Millî Mücadele döneminde yaşanan birçok sıkıntıya rağmen Ankara Hükümeti, imkânlar dâhilinde sosyal devlet anlayışının gereği olarak toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı. Bu kapsamda 1917 Varoş Mahallesi yangınlarından kaynaklı barınma sorunu TBMM'de tartışıldı. Sinop Livası İdare Meclisi'nin 9 Eylül 1920 tarih ve 840 numaralı mazbatasında ifade edilen, 1917 yılında Sinop'ta yaşanan iki büyük yangın faciası neticesinde evlerini kaybeden ahalinin barınma sorunun ortadan kaldırılmasının gerekliliği hakkındaki mesele 4 Ocak 1921 tarihinde TBMM'nin gündemine geldi. İlgili tutanağa göre, Sinop'ta vuku bulan iki yangın sonucunda sadece konut olarak 431 hane yanmış, bunların yeniden inşasında kullanılmak üzere her bir hane için 20 metreküp (m^3) çam ile 2,5 m^3 meşe ağacına ihtiyaç duyulmaktaydı. Toplamda 8.620 m^3 işlenmemiş göknar, 3.232,5 m^3 çam ve 1.077,5 m^3 işlenmemiş meşe ağacına ihtiyaç duyulurken söz konusu kerestenin maddi yekûnu ise 1.887.100 kuruştu. Yangın mağdurlarının böylesine büyük maliyetli bir kereste gereksinimini karşılamasının mümkün olmadığı, dolayısıyla mirî ormanlardan parasız olarak (meccânen) temin edilmesi Sinop Livası İdare Meclisi'nce talep ediliyordu. Ancak mevcut kanun ve nizamnamelerde bu miktardaki kerestenin şehir ahalisine ücretsiz olarak verilmesi mümkün değildi.

Bunun için Sinop'taki yangından zarar görenlerin özelinde, kanuni bir düzenlemeye gidilmesi için gerekçeleri ile birlikte bir kanun lâyihası hazırlandı. TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa ve İcra Vekilleri Heyeti üyelerinin olurları ile hazırlanan 21 Ocak 1921 tarihli ilgili lâyihanın birinci maddesinde, yangın mağdurlarının ihtiyacı olan ve yukarıda ayrı ayrı miktarları ve türleri belirtilen toplam 12.930 m^3 işlenmemiş keresteyi usulüne uygun olarak mirî ormanlardan ücretsiz olarak karşılayabilecekleri belirtiliyordu. Lâyihanın ikinci maddesinde ise bu kerestelerin Sinop orman idaresi tarafından belirlenecek sorumlu bir müdür veya bir mutemet ile bu kerestelerden yararlanacak olan kişiler arasında yapılacak karşılıklı sözleşmeye istinaden ilmi usullere ve kabul edilen esaslara uygun bir biçimde üç sene boyunca kesilmesi ve nakledileceği ifade ediliyordu.[81]

Diğer taraftan bu konu hakkında İktisat Vekâleti Encümenliği ile Kavânîn-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri tarafından mazbatalar oluşturuldu. 17 Şubat 1921 tarihinde ilgili encümenlikler tarafından da söz konusu kanun lâyihasının uygun olduğu şeklinde görüş bildirildi. Bu gelişmeler neticesinde 4 Haziran'da Sinop harikzedegânına ücretsiz kereste verilmesine dair kanun teklifi, 17 Temmuz'da TBMM'de tartışmaya açıldı. Yedi maddeden oluşan söz konusu kanun teklifinde miktarları ve geçerlilik süresi kanun lâyihasında ifade edilen hususlara ilaveten, kerestelerin yangın nedeni ile evlerini kaybeden ve hâlâ inşa edememiş olanlara verilmesi, bu kanundan yararlananların ücretsiz olarak aldıkları keresteleri yanan evlerinin inşasında kullanılmadıkları takdirde kerestelerin piyasa değerince ödeme yapacakları ve ücretsiz kereste maliyetin dâhiliye bütçesinden karşılanması gibi maddeler eklendi.

İlgili kanun hakkında meclisteki görüşmeler sırasında ilk söz hakkını Antalya mebusu Halil İbrahim Bey aldı. Kendisi, Sinop özelinde bir kanun çıkartmak yerine nerede olursa olsun yangın, sel veya deprem sonucu harap olan yerlerin yapımında vergi alınmaması şeklinde genel bir düzenlemenin yapılmasını teklif etti. Ardından Sinop mebusu Hakkı Hami Bey, öncelikle bu kanun teklifinin yaklaşık bir senedir görüşüldüğünü, yangından zarar görenlerin ise dört, beş senden beri mağdur olduğuna vurgu yaptıktan sonra, Halil İbrahim Bey'in belirtiği hususun yerinde bir teklif olduğunu ifade etti. Ancak böyle bir düzenlemenin bir sene daha zaman kaybına neden olup, ihtiyaç sahiplerinin mağduriyetlerinin uzayacağını belirtti. Dolayısıyla kanun teklifinin bu haliyle bir an önce

81 *BCA*, Yer No: 30.18.1.1./2.29.13, Tarih: 18.01.1921. İlgili kanun lâyihasına ait arşiv vesika için bkz. Ek-14.

kabul edilmesini, aksi takdirde meselenin zaman alacağını dile getirdi. Ardından söz alan İzmit mebusu Hamdi Namık Bey, Karadeniz sahilinde büyük bir limana sahip olması nedeniyle önemli bir ticaret kenti olan Sinop'un, bir sene ara ile iki defa yanması sonucu harabeye dönen kent ahalisinin bir hanede üç, dört aile ikamet etmek koşuluyla büyük azap ve ıstırap içinde bulunduğunu dile getirdi.[82] Konuşmasının devamında ise bu kanun tehir edildiği taktirde inşaat mevsiminin geçeceğini ve yangınzedelerin mağduriyetlerinin devam edeceğini dolayısıyla kanunun ertelenmesinin yerine ivedilikle görüşülmesini rica etti. Mecliste çeşitli mebusların da görüşleri alındıktan sonra muavenet kanununun Sinop özelinden genel bir doğal afet yardımı kanununa dönüştürülmesi hususunda hızlı bir şekilde müzakerelerin başlatılması kabul edilerek bir sonraki oturuma tehir edildi.[83]

TBMM'nin 19 Temmuz 1921 tarihli toplantısında Sinop yangınzedelerinin durumu yeniden gündeme geldi. Ancak toplantı, mirî ormanlardan ücretsiz yararlanılmasına dair genel bir kanun lâyihasının mevcut olmasından dolayı Sinop'taki yangın mağdurlarının durumunun da bu lâyiha ile birleştirilmek üzere bir kez daha ertelendi.[84] Dolayısıyla bu celsede de bir sonuç alınamayıp, yangın nedeni ile uzun süredir evsiz kalan Sinop ahalisinin yaşadığı sıkıntı giderilemedi. Meclis zabıt ceridelerinden anlaşıldığı üzere aradan bir sene geçmesine rağmen bu sorun ne yazık ki çözülemedi.

20 Mayıs 1922 tarihli oturumda meclis başkanının da ifade ettiği üzere söz konusu mesele uzun süredir meclis gündeminde yer alıyordu. Gündem kapsamında Sinop yangınzedeleri adına hususi olarak çıkartılması düşünülen kanun lâhiyasında düzenlemeye gidilerek Sinop'un yanı sıra Antalya, Maraş, Çankırı, Çivril, Beypazarı, Simav ve Uluborlu yangınzedelerini de kapsayacak şekilde ücretsiz kereste verilmesine yönelik geniş kapsamlı bir kanun lâhiyası tartışıldı. Görüşmeler esnasında söz alan Bolu mebusu Şükrü Bey, münferit vakalar üzerinden kanun çıkartmak yerine umumi bir kanunun yasalaşmasının daha sağlıklı olacağını ifade etmiştir. Konuşmasının devamında ise Sinop yangınzedelerinin ücretsiz kereste temininden yararlanmaları için sunulan kanun teklifinin üçüncü senesini doldurduğuna vurgu yapmaktaydı. Oturumun sonunda memleket dâhilinde vuku bulacak genel yangın halleri nedeniyle yangınzedelere verilecek ücretsiz keresteler hakkında mevcut olan lâhiyaların birleştirilerek, genel ve esaslı bir şekilde müzakere edilmek üzere görüşmenin tehir edilmesine karar verildi.[85]

Bu kararın ardından 18 Haziran 1922 tarihli ve 239 numaralı *meccanen kereste kat'ına müsaade itasına dair kanun* kapsamında yangın, sel ve deprem gibi afetler ile harp veya isyan gibi olağanüstü durumlar karşısında tahrip olan ya da yeniden inşa edilmesi gereken meskenlerin yapımında kullanılmak üzere mirî ormanlardan ücretsiz kereste verilmesi kanunlaştırıldı.[86] Genel kapsamlı bu kanun teklifiyle birlikte uzun yıllardır çözülemeyen Sinop yangınzedelerine ücretsiz kereste verilmesi sorunu çözüme kavuştu.

82 Geçekten de 1917'deki yangınlar sonucu Sinop'ta ciddi bir konut sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Bu sorunu, Türk-Yunan nüfus mübadelesi kapsamında Anadolu'ya gelen mübadilleri yerleştirmek için oluşturulan mıntıkalardan birisi olan birinci imar ve iskân mıntıkasında görev yapan Hilâl-i Ahmer Doktoru Haydar Bey de dile getirmiştir. Dr. Haydar Bey 24 Haziran 1924 tarihli yazısında, bölgeden ayrılan Rumların yerine Sinop'a Sarı Şaban/Kavala'nın Darıova köyünden intikal eden mübadillerin geldiğini belirtiyordu. Ancak daha evvel yaşanan iki yangın hadisesi sonucu kentte bulunan en güzel Türk ve Rum evlerinin yandığını, Sinop'ta harap olan ev ve dükkanlar sonucu cennet gibi manzaranın yerini, sefalete bıraktığını ifade etmekteydi. Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 2, S. 5, 1990, s. 66.

83 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 17 Temmuz 1337, İ. 35, C. 1, s. 313.

84 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 19 Temmuz 1337, İ. 36, C. 1, s. 318.

85 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 20 Mayıs 1338, İ. 45, C. 1, ss. 88-96.

86 "Meccanen Kereste Katma Müsaade İtasına Dair Kanun", *Kanunlar Dergisi*, C. 1, Kanun No: 239, 18.06.1338, s. 283.

Öte Yandan Sinop'taki konut tipleri ve 1917 yangını hakkında kısaca bilgi veren kaynaklardan birisi ise Sinop Sıhhiye Müdürü Dr. Mehmed Said Bey'in raporuydu.[87] Dr. Mehmed Said'in belirtiğine göre, Sinop'ta genelde evler, iki ya da üç katlı olarak inşa edilmiş ahşap yapılardan oluşuyordu. Aslında belediyeye terk edilen Sinop Kalesi'nin günden güne yıkılan duvarları nedeniyle bol ve ucuz taş açığa çıktığı halde insanlar evlerini inşa ederken bu taşları kullanmayıp, ısrarla ahşap malzeme kullanıyordu. Dolayısıyla Dr. Mehmet Said Bey'in ifadesi ile şehir son beş senede iki büyük yangın geçirmişti ama buna rağmen Sinop ahalisi bu musibetten bir ders almamıştı. Yani yangınların önlenmesi için yapı gereci olarak ahşap malzemeden vazgeçilip, taş malzeme kullanılmalıydı.[88]

Özellikle 1917 yangınları, uzun yıllar şehir halkının hafızalarından silinmedi. Ne zaman bir yangın çıksa yangınlar nedeniyle kentin yarısına yakını yok eden bu büyük facia akıllara geliyordu.[89] *Sinop Vilayet Gazetesi*'ndeki bir haberde yangınların bu denli etkili olmasının sorumlusu olarak Sinop Belediyesi gösteriliyordu. Belediyenin yangınları önleme hususunda beklenilen düzeyde çalışmaları yoktu. Örneğin tulumbaların bazıları boş ve kullanılmaz durumdaydı, tulumbacılar zamanında yangın yerine yetişememekteydi ve yangın esnasında ihtiyaç duyulan kanca gibi yangın malzemeleri ancak yangın söndürüldükten sonra temin edilmekteydi. Bu durum ise halk arasında, belediyenin düzenli bir itfaiye teşkilatının bulunmadığına dair bir görüşünün oluşmasına ve insanların kendilerini güvende hissetmemesine neden oluyordu.[90]

Diğer taraftan tüm bu olan bitenlerden bağımsız olarak 1923 yılında Lozan'daki barış görüşmeleri sırasında dış politika açısından önemli gelişmeler yaşandı. Alınan kararlar neticesinde Türk-Yunan nüfus mübadelesine karar verildi ve bu kapsamda Sinop'taki Rumların da bölgeyi terk etmeleri gerekti. Böylelikle Varoş Mahallesi'nin Rum sakinleri 1917 yangını sonrası hanelerini yenileyemeden Temmuz 1924'te Sinop'tan ayrıldı.[91]

Cumhuriyetin ilk yıllarında âtıl vaziyette duran Varoş Mahallesi, bir süre sonra tekrar imara açıldı. Bu arada yeniden yapılanma faaliyetleri ile birlikte mahallenin ismi de değişti

87 Kendisi, 1922'de Umur-ı Sıhhiyye ve Muavenet-i İçtimaiyye Vekilliği yapan Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey döneminde faaliyete geçen sosyal ve sıhhî araştırma heyeti üyelerinden birisi olarak Sinop hakkında bir rapor hazırlamıştır.

88 Sinop'taki yapılar hakkında Mehmed Said Bey'in verdiği bir başka bilgiye göre, şehirdeki konut tipleri üç dört katlı ve beş on odalı pek büyük binalar şeklinde planlanmaktaydı. Ancak iki üç odası bitirildikten sonra yapının geriye kalan kısımları evlatları ya da varisleri tarafından bitirilmek üzerine bırakılıyordu ve bu durum şehirde adeta bir gelenek haline gelmişti. Ayrıca kentte sağlıklı yaşam koşullarına uygun yapılar ise çok azdı. Mehmed Said, *Türkiye'nin Sıhhî İctimaî Coğrafyası: Sinop Sancağı*, Öğüd Matbaası, Ankara, 1922, ss. 50-51.

89 Örneğin 11 Ekim 1923 tarihli *Sinop Vilayeti Gazetesi*'nin haberine göre açık alanda ve tek olan bir evde bir yangın vakası yaşanmıştı. Bu evin bitişiğinde evlerin bulunmaması yangının yayılmasını önlemişti. Söz konusu yangın ise akıllara daha önce yaşanan ve bitişik yapılardan dolayı ağır hasara neden olan 1917 ve öncesindeki yangınları getirmiştir. Ercan Kanbur, *Sinop'tan Haberler*, Şimal Matbaacılık, Sinop, 2012, ss. 264-265.

90 Kanbur, *a.g.e.*, s. 264.

91 Rumların gidişiyle birlikte Sinop'ta bazı meslekler de usta bulma sıkıntısı da yaşanmıştı. Örneğin baca temizliği yapan ve *ocak süpürücüsü* diye ifade edilen ve genellikle Rumlar tarafından icra edilen bu meslekte bile işin ehli birisini bulmak zorlaşmıştı. Hüseyin Hilmi (Uluğ) Bey, Sinop Vilayet Gazetesinde çıkan yazısında bu hususa dikkat çekiyordu. Kendisi, 1917 yangınlarından sonra Sinop'un yaşadığı bu felaketin seneler geçmesine rağmen yüzde bir oranında bile telafi edilemediğinden yakınırken yaklaşan kış mevsimi nedeniyle her evin bacasının temizlenmesi gerektiğine dikkat çekmekteydi. Ancak Sinop'ta bir ocak süpürücü bile bulunmuyordu ve bu durum ise telafisi mümkün olmayan yeni bir yangın faciasına yol açabilirdi. Hüseyin Hilmi, "Hakikat Daima Acıdır", *Sinop Vilayet Gazetesi*, S. 196, 20 Kasım 1924, s.1.

ve anlamlı bir şekilde *Yeni Mahalle* adını aldı. Ancak 6 Aralık 1935'te söz konusu mahallede bir başka yangın olayı daha yaşandı. Dikkatsizlik sonucu Mehmet Ali adlı bir şahsın evinde başlayan yangın, rüzgârın da etkisi ile kısa sürede etrafa yayıldı. Yangın sonucunda 35 ev yandı. İlk belirlemelere göre yangının açtığı zarar ise yüz bin lira olarak tahmin edilmişti.[92]

Sonuç

Harp, *yangın* ve *muhaceret*… Anadolu'nun bu üç ezeli felaketi, aynı şekilde Sinop'un da kaderinde etkili oldu. Öyle ki Sinop baskını, kentte yaşanan yangın vakaları ile şehre gelen ve gidenlerden kaynaklı göç hareketliliği, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Sinop'un nüfus yapısına ve iktisadi kalkınma hamlelerine büyük darbe vurdu. Güney Karadeniz'in önemli doğal limanlarından birine ev sahipliği yapan bu küçük şehir, maalesef ki yaşadığı elim vakalar nedeni ile eski cazibesinden çok uzaklaştı. Mevcut çalışmada ise yakın dönem Sinop kent tarihine damgasını vuran bazı yangın hadiselerine parantez açılıp, detaylandırılmaya çalışıldı.

Çalışmada, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Sinop'ta yaşanan yangın olayları çıkış bakımından incelenmeye çalışıldı. Bu kapsamda 1853 yangınının, daha sonra şehirde yaşanan yangınlar açısından farklılık arz ettiğini belirtebiliriz. Aslında Sinop'taki yapıların ekseriyetinde ahşap malzeme kullanıldığından dolayı şehirde her an yangın çıkma riski vardı. Ne var ki 1853'teki yangın bir bombardıman neticesinde oluşmuştu. Diğer taraftan 1889, 1895 ve 1917'deki yangınlar ise resmî makamların ifadesince ihmalkârlık sonucunda meydana gelmiş ve rüzgâr gibi doğal nedenlerle hızla yayılıp, genişlemişti. Ayrıca Boztepe yarımadasının güneydoğu eteklerine konuşlanmış olan Varoş Mahallesi, sahilden tepeye doğru kademeli olarak eğimli bir yerleşime sahipti. Yükselti artıkça sokak yapıları düzensiz bir hâl alıp, darlaşıyordu. Bu durum yangınların tahribatını artırmış ve müdahale şansının azalmasına neden olmuştur.

Yangın esnasında ve sonrasında şehir ahalisinin birlikte hareket etmesi de sosyolojik açıdan önemlidir. Farklı inanç ve etnik gruplara mensup olunsa da yangın çıktığı anda yangını söndürmek için tüm kent halkının kolektif olarak hareket ettiği görülmektedir. Bunun nedeni öncelikli olarak, kişinin kendi ahlak değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasına yardımcı olan vicdan duygusunun ağır basmasından kaynaklanabilir. Tabii bunun dışında kişinin pragmatik bir yaklaşımla yangının sıçrayıp, büyümesi sonucu kendi hanesinin ya da mahallesinin de yanabileceği hususunda duyduğu endişe hissi de pek mümkündür. Ancak her ne olursa olsun bu tip afet vakaları sırasında kentlilik bilinciyle hareket eden halkta, etnik ya da dinî farklar gözetilmeden öteki kavramının çok geride kaldığı söylenebilir. Lakin kimi görüşlere göre ise XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da hâkim olan savaş eksenli histerik hava ve bu duygunun bir yansıması olan sosyal patlamalar da dönem yangınları incelenirken ihmal edilmeyip göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla yangınların çıkışı, yangınlara müdahale şekli ve sonrasındaki gelişmelere dair değerlendirmelerin, farklı yorumlara gebe olduğunu belirtmekte yarar var.

Diğer bir konu ise yangın hadisesinin ardından devletin müdahale şeklidir. Her ne kadar bahsi geçen yangınlar esnasında devlet pek çok açıdan zor bir dönemden geçiyor olsa da imkânlar dâhilinde yangınzedelere maddi desteğini esirgememiştir. Yerel yöneticiler ve kamu görevlileri aracılığı ile hızlı bir şekilde yangın mağdurlarının barınma, gıda ve giysi gibi her türlü iaşe ihtiyacı karşılanmıştır. Daha sonra ise afetzedelerin konutlarını yapmaları için nakdî yardımların yanı sıra malzeme temininde de kolaylık sağlanmış, belirli sürelerle

92 *BCA*, Yer No: 30.10.0.0./120.856.16, Dosya Ek: 99C, Tarih: 19.12.1935.

kendileri bazı vergilerden muaf tutulmuştur. Dolayısıyla Sinop'taki yangın vakalarından hareket ile Osmanlı Devleti'nin ve ardından Ankara Hükümeti'nin sosyal devlet anlayışının gereklerini yerine getirmeye çaba gösterdiği söylenebilir.

Son olarak Varoş Mahallesi'nin ya da bugünkü adı ile Yeni Mahalle'nin Osmanlı döneminde, dört farklı yılda geçirdiği beş farklı yangın hadisesi, o gün yaşattığı acıların yanı sıra bugüne ulaşamayan birçok yapıyı da yok etti. Geçirdiği değişimlerle günümüze gelindiğinde, bir şekilde yok olmaktan kurtulan tarihi konutlar, okul binaları, hamam ve çeşmeler, çarpık kentleşmenin bir ürünü olan ve kent değerleri göz önünde bulundurulmadan yükselen çok katlı yeni yapıların arasında ayakta kalmaya çalışmaktadır. Aradan geçen bir asır sonunda oluşturulan bu çalışma ise yangınlarla birlikte silinen kent dokusuna dair izlerin ve ardından unutulan vakaların hatırlatılması üzerine kurgulandı.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO): 360/6, 568/42592, 584/43782, 662/49649, 832/62390, 838/62849, 841/63059, 2621/196571, 4485/336357, 4498/337280, 45/337603.

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH.İ.UM.EK.): 39/44, 19/3.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT.): 134/9, 339/68, 390/45, 1604/118, 1707/66, 1713/39, 2046/109,

2053/106, 2069/63, 2161/58.

Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR.): 79/138, 81/40, 558/93, 565/87, 566/16, 574/58, 615/61.

İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN): 13/2, 21/11.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.): 111/4761.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL): 347/15065.

İrade Orman ve Maadin (İ.OM.): 3/4.

İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD.): 60/3443, 62/3602.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.): 52/41, 209/56, 210/129, 211/47.

Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL.): 348/35.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.): 1659/11.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.): 317/15, 317/39.

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.): 12/40.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA):

Yer: 30.18.1.1/2.29.13; 30.10.0.0./120.856.16.

Resmî Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

Kanunlar Dergisi

Süreli Yayınlar

Kastamonu Vilayet Gazetesi

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi

Sinop Vilayet Gazetesi

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Cuinet, Vital (1894), *La Turquie d'Asie: Géographie Administrative, Statistique Descriptive et Raisonnée de L'asie-*

Mineure, Edt. Ernest Leroux, C. 4, Paris.

Çakmak, Biray (2011), "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını",

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 15, ss. 63-90.

Çapa, Mesut (1990), "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*

Atatürk Yolu Dergisi, C. 2, S. 5, ss. 49-69.

Demircioğlu, Ziya (1973), *Kastamonu Valileri 1881-1908*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu.

Erdem, Ufuk (2017), "Aşâr-i Muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi (1913-1922)", *Zeitschrift für die Welt der Türken*,

Vol. 9, No. 1, ss. 57-80.

Esin, Taylan; Etöz, Zeliha (2015), *1916 Ankara Yangını-Felaketin Mantığı*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Gök, Nurşen (2007), "Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Memleket İdaresine Dair Önerileri", *AÜDTCF Tarih*

Araştırmaları Dergisi, C. 26, S. 42, ss. 201-215.

Hüseyin Hilmi (1924), "Hakikat Daima Acıdır", *Sinop Vilayet Gazetesi*, S. 196, 20 Kasım 1924, s. 1.

Kanbur, Ercan (2012), *Sinop'tan Haberler*, Şimal Matbaacılık, Sinop.

Kaya, Mevlüt (2016), *Anadolu Yangınları ve Ermeni-Rum Tehciri: Felaketin Mantığı Kitabının Eleştirisi*, Arı Sanat

Yayınları, İstanbul.

Kuzucu, Kemalettin (2016), "İtfaiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek-1, İstanbul, 2016, ss. 678-679.

"Mecidiye" (2003), *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 28, Ankara, s. 239.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 3, İstanbul.

Said, Mehmed (1922), *Türkiye'nin Sıhhî İctimaî Coğrafyası: Sinop Sancağı*, Öğüd Matbaası, Ankara.

Şemseddin Sami (2014), *Kâmûs-ı Türkî*, Haz. Raşit Gündoğdu vd., İdeal Kültür Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul.

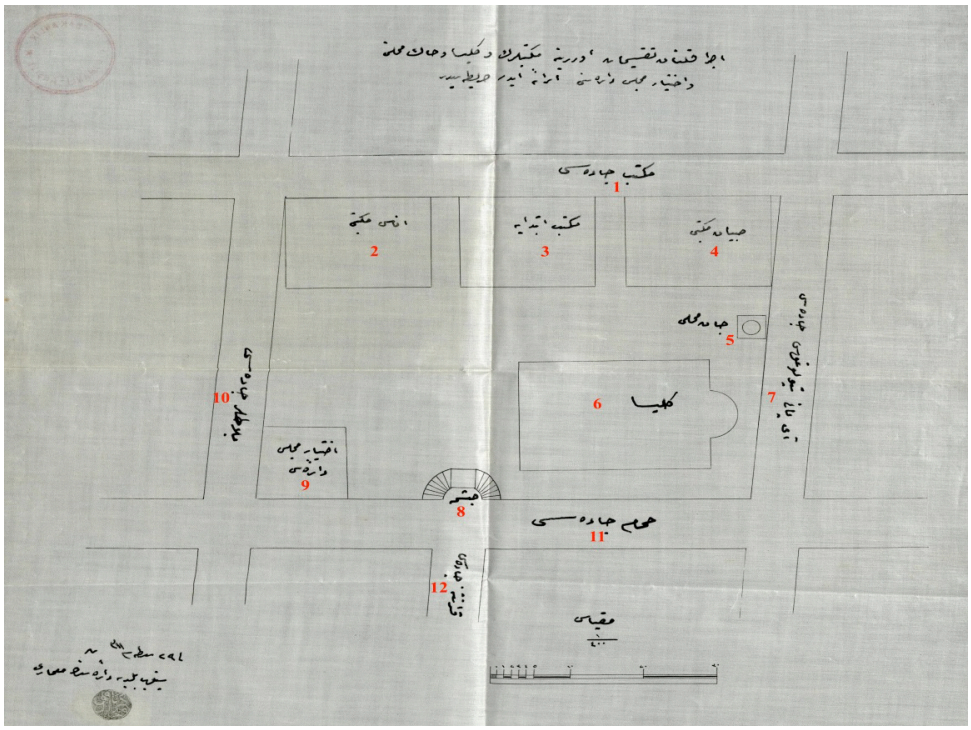
Tarkan, Hasan (1941), *Sinop Coğrafyası*, Halkevi Neşriyat: III. Kitap, Marifet Matbaası, İzmir.

Tekeli, İlhan (2011), "Kentleşmenin Tanımı ve Kentleşmeye İlişkin Kavramlar", *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, İlhan Tekeli Toplu Eserleri-20, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 16-26.

Tepeyran, Ebubekir Hâzım (1998), *Hatıralar*, 2. Baskı, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

Ünlü, Tülin Selvi, "Kent Kimliğinin Oluşmasında Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği", *Planlama Dergisi*, C. 27, S. 1, 2017, ss. 75-93.

Ekler



Ek-1: *1895 yangını sonrası R. 29 Şubat 1311- M.12 Mart 1896 tarihinde Sinop Belediye Dairesi tarafından hazırlanan Aya Yani Kilisesi arazisindeki yapıların taksimatını gösteren harita.*

(Bugünkü İstiklal İlköğretim Okulu yerleşkesi)

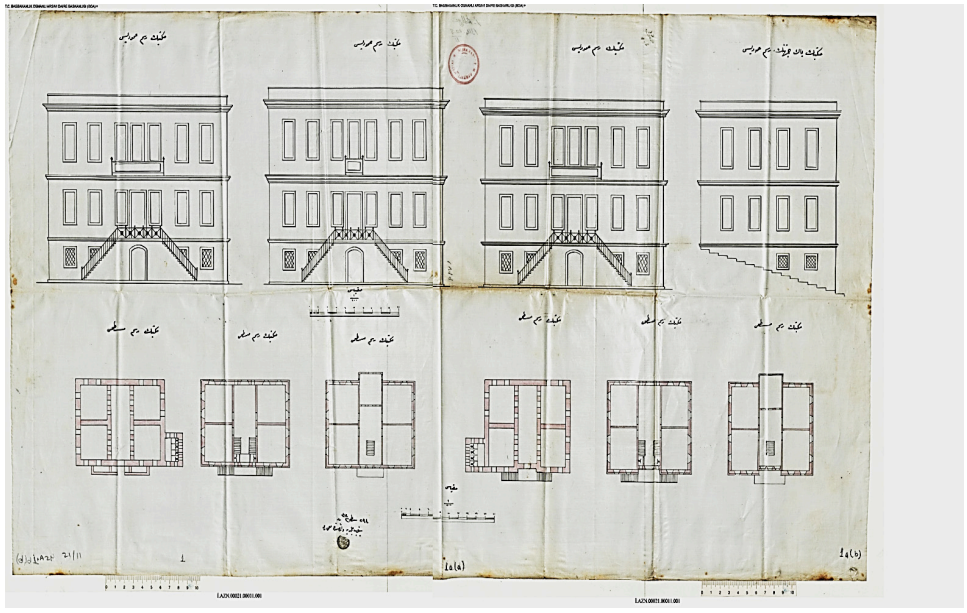
1- Mektep Caddesi, 2- İnas Mektebi, 3- İptidai Mektebi, 4-Sıbyan Mektebi, 5- Çan Kulesi, 6-Kilise,

7- Aya Yani Theoloğos Caddesi, 8- Çeşme, 9- İhtiyar Meclis-i Dairesi, 10- Balatlar Caddesi, 11- Hamam Caddesi, 12- Karantina Caddesi

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi



Ek-2: İstiklal İlköğretim Okulu'nun bugünkü görünümü



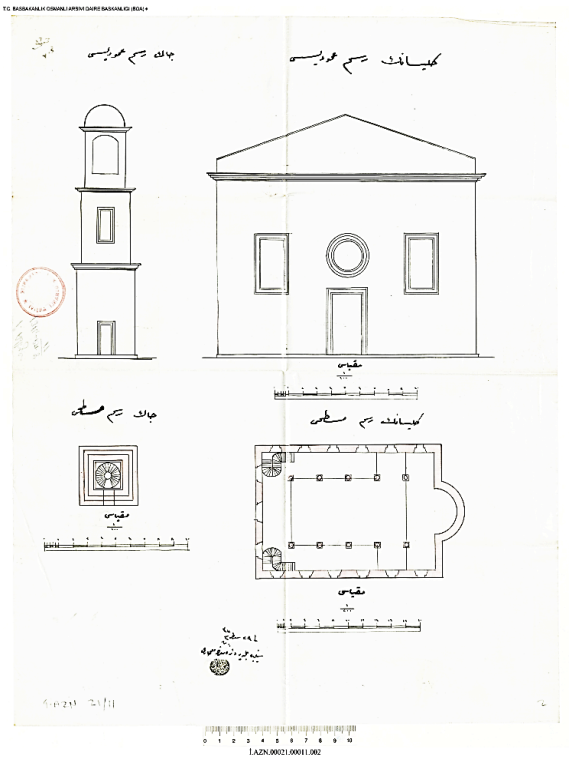
Ek-3: *1899 yılında yapımı tamamlanan Rum kız ve erkek okul binalarına ait plan*

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi



Ek-4: *Binaların günümüzdeki durumu.* İstiklal İlköğretim Okulu Yerleşkesi

Kaynak: Cenk Demir Arşivi-2019



Ek-5: Çan kulesi ve kilise yerini gösteren plan

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi



Ek-6: *Planlanan çan kulesi ve kilisenin bulunduğu yerde bugün büyük bir çınar ağacı ile yeni okul binası yer almaktadır.*

Kaynak: Cenk Demir Arşivi-2019



Ek-7: *Denizden Varoş Mahallesi'nin genel görünümü*

Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu Arşivi



Ek-8: *"Sinop 1916 Yalı Mevkii" – 1917 yangınından önce Varoş Mahallesi'nin görünümü*

Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu Arşivi



Ek-9: *1917 yangını sonrası Varoş Mahallesi'nin görünümü-1930'lar*

Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu Arşivi



Ek-10: *Varoş Mahallesi'nin ya da bugünkü adı ile Yeni Mahalle'nin günümüzdeki görünümü*

Kaynak: Cenk Demir Arşivi-2019



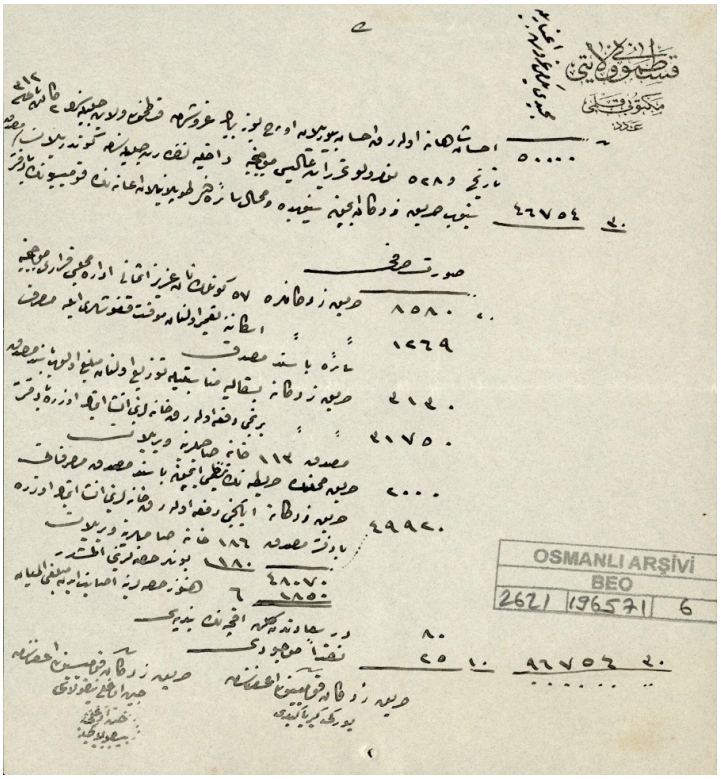
Ek-11: *"Harikten (yangından) evvel Sinop'un yalı ciheti"*

Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu Arşivi



Ek-12: *"Hatıra-ı Sinop" Sinop'un yanmadan evvelki Varoş Mahallesi manzarası*

Kaynak: Zeynel Zeki Özcanoğlu Arşivi



Ek-13: *1895 yangını sonrası Sinop yangınzedeleri için toplanan iane miktarı*

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi



Ek-14: *1917'deki yangından dolayı zarara uğrayanlara bedava kereste verilmesine dair 18 Ocak 1921 tarihli kanun lâyihası*

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi